

LITERATUUR

- Beckers Sr., H. J. en G. A. J. Beckers Jr.*, 1940: Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg.
- Butler, W.*, 1933: Dünnschliffuntersuchungen an vorgeschichtlicher Keramik; *Nachr. blatt f. Deutsche Vorzeit*, Jrg. 9, p. 186—188.
- Felts, W. M.*, 1942: A petrographic examination of potsherds from ancient Troy. *Amer. Journ. Archaeol.*, p. 237—244.
- Forbes, R. J.*, 1939: Archaeologie en exacte wetenschappen. *Chemisch Weekblad* 35, p. 356—362.
- Franchet, L.*, 1911: *Céramique primitive. Introduction à l'étude de la technologie.* Paris.
- Giffen, A. E. van:* Een systematisch onderzoek in een der Tuinsten wierden te Leens. De analyse der scherven, p. 89. In: 20ste t/m 24ste Jaarverslag van de Ver. v. Terpenonderzoek.
- Goldschmidt, V. M.*, 1926: Undersøkelser over Lersedimenter. *Nordische Jordbrugforskning*, p. 434—445.
- Obenauer, 1933:* Die Verwendung Petrografischer Methoden in der Vorgeschichte; *Nachr. blatt f. Deutsche Vorzeit*, Jrg. 9, p. 188—190.
- Oosting, W. A. J.:* Een en ander over de praehistorische pottenbakkerij in Europa. Manuscript aanwezig in de bibliotheek van de Stichting voor Bodemkartering, z.j.
- Rieth, A.*, 1939: Die Entwicklung der Töpferscheibe. Leipzig.
- Rijken, A. J.:* Enige bijzonderheden over de vervaardiging van romeinsch aardewerk. Bijlage VIII in 25ste t/m 28ste Jaarverslag van de Ver. v. Terpenonderzoek, p. 263—272.

30. OVER DE PERCEELSNAMEN VAN HET NEDERLANDSE RIVIERKLEIGEBIED

I. BETUWE EN BOMMELERWAARD

Place-names in the Dutch Riverclay Area

I. Betuwe and Bommelerwaard

door/by

Prof. Dr C. H. Edelman en Dr A. W. Vlam

INHOUD

- Inleiding
- 1. Woerd-waard
- 2. Bouwland-namen
- 3. Grasland-namen
- 4. Namen van tuinbouwgronden
- 5. Bosnamen
- 6. Namen van huizen en andere gebouwen
- 7. Landschappelijke namen
- 8. Namen die met de grondsoort samenhangen
- 9. Enkele namen die met de waterstaat samenhangen
- 10. Algemene aanduidingen van percelen
- 11. Namen die betrekking hebben op vroegere rechtsverhoudingen, organisaties, instellingen, enz.
- 12. Diverse namen
- 13. Namen met bijzondere uitgangen
- 14. Lijst van niet besproken, belangwekkende namen
- Besluit
- Summary
- Literatuurlijst

INLEIDING

In dit artikel wordt een en ander medegedeeld over een aantal perceelsnamen uit de Over- en Neder-Betuwe en de Bommelerwaard. Het materiaal is verzameld tijdens de veldwerkzaamheden van de bodemkartering van de genoemde gebieden (1943—1947).

De verzameling betreft de navolgende dorpspolders en gemeenten, resp. dorpen, buurschappen, gehuchten enz.

a. Over-Betuwe.

Dorpspolders:	Onderdelen { dorpen, gehuchten, enz.	Gemeenten
1. Honderd morgen }	Doornenburg	Bemmel
2. Doornenburg }	— —	"
3. Angeren ¹⁾ }	Bemmel	"
	Haalderen ¹⁾	"
4. Bemmel	Baal	"
	Bergeren	
	Gent	
5. Gent	Vlieren ¹⁾	Gent
	Hulhuizen	
6. Huissen	— —	Huissen
	Aam	
	Breelaar	
	Eimeren	
	Elst	
	Hollanderbroek	
	Laar	Elst
7. Elst	Lienden	
	Merm	
	Raaijen	
	Reet	
	Rijkerswoerd	
	Veluwe	
8. Lent	— —	"
9. Homoet	— —	Valburg
10. Valburg	— —	"
11. Loenen	— —	"
12. Andelst	{ Andelst	"
	{ Wolferen	"
13. Herveld	— —	"
	Grote Slop	
	(Zetten)	
14. Klein Andelst	Weerbroek	Valburg/Heteren
	(ged.) (Heteren)	
15. Zetten	— —	Valburg

¹⁾ onvolledig.

16. Driel	{ Driel Nevel	Heteren
17. Heteren	— —	"
18. Randwijk	— —	"
19. Indoornik	— —	"
20. Lakemond	— —	"
21. Hemmen	— —	Hemmen

b. Neder-Betuwe

<i>Dorpspolders</i>	<i>Onderdelen</i>	<i>Gemeenten</i>
1. Hien- en Dode- waard	{ Welie Hien Dodewaard	Dodewaard
2. Heusden	— —	Kesteren
3. Kesteren	— —	"
4. Ochten	— —	Echteld
5. IJzendoorn	— —	"
6. Echteld ¹⁾	{ Echteld Ooi Medel	"
7. Aalst	— —	Lienden
8. Lienden	— —	"
9. Ommeren	— —	"
10. Ingen	— —	"
11. Ek en Wiel	{ Ek Wiel	Maurik
12. Maurik	— —	"
13. Rijswijk ¹⁾	— —	"
14. Zoelen	— —	Zoelen

c. Bommelerwaard boven de Meidijk

<i>Dorpspolders</i>	<i>Onderdelen</i>	<i>Gemeenten</i>
1. Rossum	— —	Rossum
2. Driel	{ Kerkdriel Velddriel Hoenzadriel Hoorsik	Maasdriel
3. Hedel	— —	Hedel
4. Zaltbommel	{ Zaltbommel Oensel	Zaltbommel
5. Gameren	— —	Gameren
6. Nieuwaal	— —	"
7. Bruchem	— —	Kerkwijk
8. Kerkwijk	— —	"
9. Delwijnen	{ Boven Delwijnen Beneden Del- wijnen	"

¹⁾ onvolledig.

10. Ammersooien en Wel	{ Ammersooien Wel Wordragen Slijkwel Welseind	Ammersooien
11. Aalst ¹⁾	--	{ Poederooien Ammersooien
12. Zuilichem ¹⁾	--	{ Kerkwijk Zuilichem

In de collecties ontbreken thans nog:

<i>Dorpsolders</i>	<i>Onderdelen</i>	<i>Gemeenten</i>
O v e r - B e t u w e :		
1. Ressen	--	Bemmel
2. Elden	--	Elst
3. Oosterhout	--	Valburg
4. Slijk Ewijk	--	"
N e d e r - B e t u w e		
1. Zandwijk	--	Tiel
2. Meerten	--	Lienden
3. Ravenswaai	--	Maurik
4. Kapel en Kerk Avezaat	{ Kerk Avezaat { Kapel Avezaat	Zoelen
B o m m e l e r w a a r d		
1. Hurwenen	--	Hurwenen
2. Nederhemert	--	Nederhemert

Voorts konden enkele namen uit het Land van Maas en Waal in de studie worden betrokken. Daar de verzameling van dit gebied binnen niet al te lange tijd gereed zal komen, was het niet de bedoeling op de systematische bestudering ervan vooruit te lopen. Het beschikbare materiaal werd slechts gebruikt ter aanvulling en controle van het gevondene in Betuwe en Bommelerwaard.

De medewerkers van de Stichting voor Bodemkartering hebben alle namen op aanwijzing van inwoners uit de betrokken nederzettingen op kadastrale of andere zeer gedetailleerde kaarten ingetekend.

In de Bommelerwaard werd hun werk vergemakkelijkt door het bestaan van Registers van de Hectarentalen in het Polderdistrict Bommelerwaard boven de Meidijk, in welke registers talrijke perceelsnamen met bijbehorende kadastrale nummers vermeld staan.

¹⁾ alleen het gedeelte boven de Meidijk gelegen.

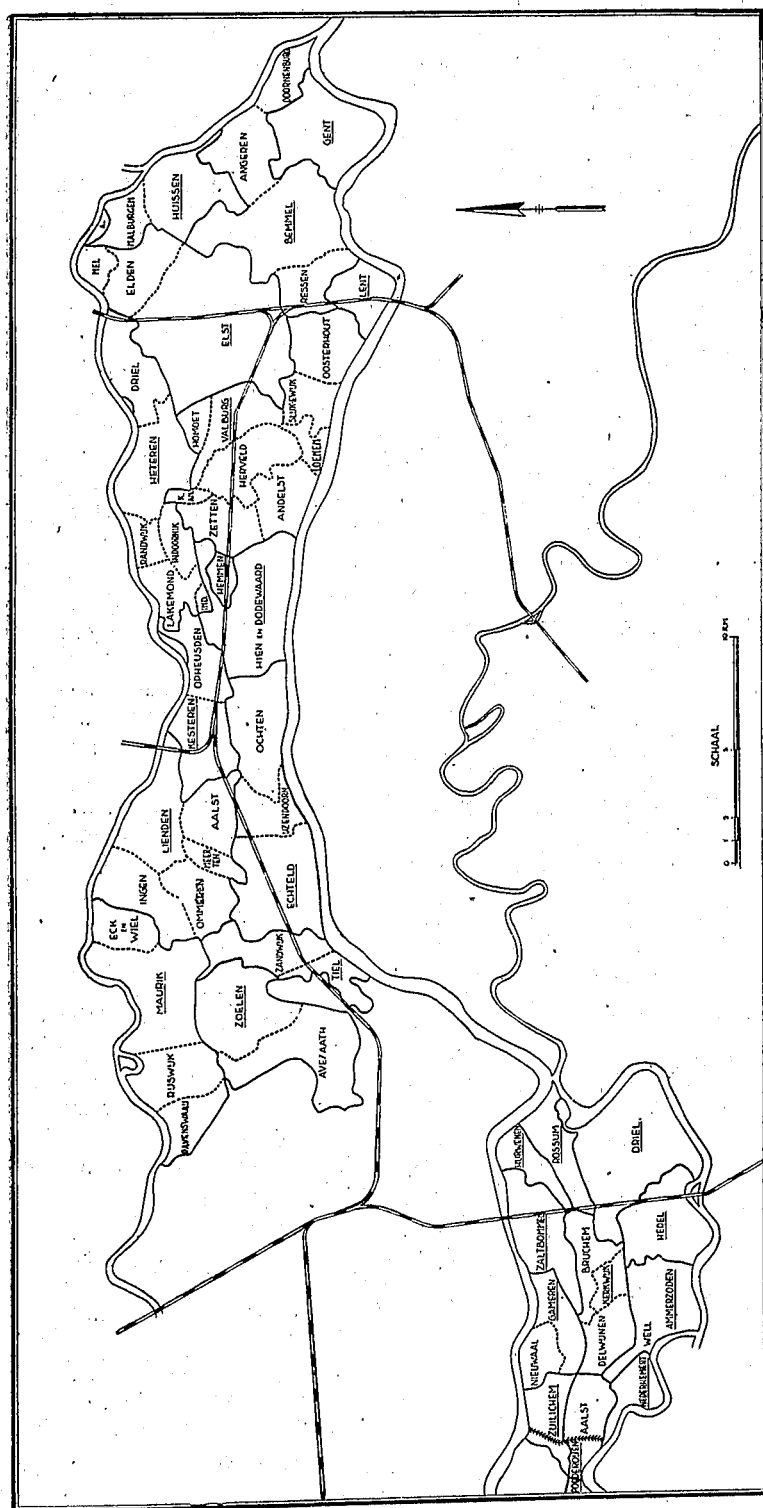

Fig. 1. Overzichtskaat van de Over- en Neder-Betuwe en de Bommeleerwaard met namen van dorpsolders en gemeenten. (gemeente-
 --- grenzen tussen de gemeenten. --- namen zijn onderstreept).
 - - - grenzen tussen de dorpsolders. --- Meidijk.
 . . . boundary between the polders. --- boundary between the municipalities. Meidijk.
 The names of the municipalities have been underlined.

Van sommige dorpen kan het materiaal als betrouwbaar en voor wat betreft de levende namen, als volledig worden beschouwd. Aan andere verzamelingen is iets minder tijd en zorg besteed.

Voor de juistheid van de schrijfwijze van de perceelsnamen kunnen de verzamelaars uiteraard niet instaan. De overdracht ervan geschiedt mondeling en vele namen zijn nooit tevoren op papier gezet. Aan de plaatselijke uitspraak konden de bodemkundigen evenmin recht doen wedervaren.

De veldkaarten, waarop de juiste plaats van de namen staat aangegeven, berusten nog in het archief van de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen. Afschriften van de alphabetische lijsten van namen, gegroepeerd naar gemeenten of kleinere geografische eenheden zullen worden afgestaan aan het archief van de Commissie voor Naamkunde, Kloveniersburgwal 29, Amsterdam (C). Van sommige collecties bezit de Stichting voor Bodemkartering calques van in het net getekende perceelsnaamkaarten. Afdrukken van deze calques zijn voor onderzoekers van perceelsnamen beschikbaar.

Van alle onderzochte gebieden bestaan moderne bodemkaarten, die zich thans in druk bevinden, zodat de hoedanigheid van de bodem van de met naam bekende percelen vast staat. Voorts zijn de door de bodemkundigen in beide gebieden gevonden oude woonplaatsen archaeologisch geïnventariseerd door dr P. J. R. Modderman, Conservator bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, gedetacheerd bij de Stichting voor Bodemkartering. Wij beschouwen deze beide omstandigheden als de voornaamste verdienste van het door de Stichting voor Bodemkartering bijeengebrachte toponymisch materiaal.

Het arbeidsterrein van de Stichting omvat niet het verzamelen van archivalisch materiaal. Dit is een van de redenen, waarom wij de samenwerking met de Commissie voor Naamkunde zo zeer op prijs stellen. De geldmiddelen van genoemde Commissie zullen juist voor het bijeenbrengen van het schriftelijk overgeleverde materiaal worden gebruikt.

Naarmate de bodemkundige werkzaamheden zich ontwikkelen, zullen nog vele collecties van perceelsnamen aan de bestaande worden toegevoegd. Zij zullen, wat het rivierengebied betreft, vooral betrekking hebben op Maas en Waal, de Tielerwaard en mogelijk op het Brabantse en Utrechtse rivierkleigebied.

Een tweetal reeds verschenen publicaties heeft betrekking op hetzelfde materiaal, dat wij thans behandelen. In de eerste (Edelman, 1947 b) worden de meest voorkomende perceelsnamen vermeld, in de andere (Hoeksema, 1947) worden enkele „meer” namen verklaard.

Verwezen zij tenslotte naar het belangrijke werk van dr Schönfeld over „De veldnamen van Nederland” (1949), waarin men vele van de door ons besproken namen terug vindt. Ons manuscript was echter reeds zo goed als klaar toen dit boek

verscheen, zodat wij er geen gebruik meer van hebben kunnen maken.

Het omvangrijke materiaal is in een aantal rubriecken onderverdeeld, welke nu achtereenvolgens zullen worden besproken. De groepering geschiedde zoveel mogelijk volgens bodemgebruik en landschapstype.

Taalkundige uitweidingen werden zoveel mogelijk vermeden, daar de bewerkers zich op philologisch gebied volkomen ondeskundig achten.

Volledigheidshalve zij vermeld dat perceelsnamen, waarvan de betekenis duidelijk terug gaat op persoonsnamen, in de regel buiten beschouwing zijn gelaten; ongetwijfeld zijn er echter toch wel enkele namen opgenomen, die door ons niet als zodanig zijn herkend.

1. WOERD — WAARD

Het rivierengebied bezit een zekere vermaardheid door het veelvuldig voorkomen van woerden. Er is echter geen toponiem, dat in de loop der jaren erger verhaspeld is dan de perceelsnaam *woerd*.

In iedere verhandeling over het rivierengebied, alsmede in ieder schoolboek kan men lezen, dat de Batavieren, de antieke bewoners van het eiland der Bataven (Betuwe), op een soort terpen leefden, die woerd worden genoemd. In de beide thans goed bekende delen van het rivierkleigebied, de Over- en Neder-Betuwe en de Bommelerwaard, zijn ongeveer 120 oude woonplaatsen uit de Romeinse tijd herkend. De grote meerderheid van deze antieke woonplaatsen ligt echter direct op het maaiveld en is niet of nauwelijks opgehoogd. Het merendeel draagt bovendien niet de naam woerd. Het is dan ook onjuist, dat de Batavieren in de regel op heuvels woonden en dat die woonplaatsen als woerd worden aangeduid.

Dr P. J. R. Modderman heeft tal van woerden archaeologisch verkend en ook landschappelijk bekeken. Aan zijn nog niet in druk verschenen uitgebreide rapporten, getiteld: „Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden in de Bommelerwaard boven de Meidijk” en „Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden in de Over- en Neder-Betuwe”, ontleen wij de navolgende conclusie over het karakter van de woerden, waarmede wij ons gaarne verenigen:

„Doordat wij op de Grote Woerd bij Asch (gem. Buren) noch op de Woerd bij Randwijk (gem. Heteren) een spoor van oude bewoning aantreffen, menen wij de betekenis van de term „woerd” als volgt te moeten omschrijven. Onder een woerd verstaat men een terrein, dat zich door zijn hogere ligging van de omgeving onderscheidt. Het komt vaak voor, dat men deze punten eertijds als woonplaats heeft uitverkoren, doch dit is in alle eeuwen het geval geweest. Men mag dus bij het horen

van een woerdnaam niet direct de conclusie trekken, dat daar een Germaanse of Bataafse begraafplaats — of woonplaats — is geweest. Hoort men van een woerd spreken, dan mag niet zonder meer geconcludeerd worden, dat daar een oudheidkundig belangrijk terrein ligt. Hiervan zal men zich eerst ter plaatse moeten overtuigen”.

De al dan niet natuurlijke geringe terreinsverhogingen, die in het rivierengebied als woerd worden aangeduid, zijn blijkens de inventarisatie van dr Modderman ten dele nooit bewoond geweest, ten dele in de Romeinse tijd geoccupeerd en later verlaten, ten dele sedert de 1e eeuw na Chr. continu bewoond geweest, en ten dele eerst in de Middeleeuwen in gebruik genomen.

Het is een zeer verbreid misverstand, ook in de archaeologische literatuur, dat de grote dorpsheuvels, die zo kenmerkend zijn voor het rivierengebied, *woerd* zouden heten. De verzameling van de levende toponiemen toont aan, dat deze dorpsheuvels allerlei namen kunnen hebben, veelal het bestanddeel „hof” bevattend, maar slechts bij uitzondering *woerd* heten.

Volledigheidshalve merken wij nog op, dat de genoemde dorpsheuvels in de Middeleeuwen, na de bedijking, zijn opgeworpen. De dijk moge dienen om het land tegen de rivier te beschermen, wanneer de dijk breekt, ontstaat er een watersnood met veel hogere waterstand dan in het onbedijkte land mogelijk is. De onbedijkte rivier heeft een zo groot inundatiegebied, dat de waterstand nooit erg hoog kan worden. De bewoners van het rivierengebied waren dus na de bedijking wel gedwongen, hun woonsteden op te hogen, teneinde bij dijkbreuk veilig te zijn. Tot in de 19e eeuw heeft men de ophoging van deze dorpsheuvels voortgezet, daartoe gedwongen door de steeds hogere vloed en bij dijkbreuk. Na het midden van de 19e eeuw is aan de dijkbreuken echter een einde gekomen, dank zij de verbetering van de rivieren en de verzwaring van de dijken en nadien waagde men het weer op het maaiveld te bouwen.

De door de Stichting voor Bodemkartering verzamelde *woerd*-namen (in het plaatselijk dialect ook uitgesproken als woord en wuurd en soms verzwakt tot wrd) zijn de volgende:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Wordele*, *Wuurdshof*, *Woerd* (Welseind, gem. Ammersooien); Ammersooien: *Wordragen* (buurschap); Bruchem: *Weeswoord*, *Woordjes*; Driel: *Robersworden*, *Worden*, *Lage Worden*; Nieuwaaal: *Woorden*; Hedel: *Woerd*; Zaltbommel: *Spelwerd*; Zuilichem: *Woerd* (bloknaam), *Berkenswoerd*, *Hoge Woerd*, *Woerdje*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Dodewaard: *Hoge Woerd*; Elst: *Hoge en Lage Woerd* (Aam), *Woerd* (Eimeren), *Ward* en *Wuurde* (Elst), *Hoge Woerd* (Raaijen), *Rijkerswoerd* (buurschap); Gent: *Woerd*; Herveld: *Grote Woerd* en *Kinkelwoerd*; Hien: *Wuurdjes*; Huissen: *Hoge Woerd*; Homoet: *Hoge en Lage Woerd*; Kesteren: *Hoge Woerd* en *Peppelenwoerd*; Maurik: *Woerd*.

en *Woerd* of *Duitse orde*; Opheusden: *Woerd*; Randwijk: *Woerd*; IJzendoorn: *Woerd*; Zetten: *Woerd* en *Grote Woerd*; Zoelen: *Woerd*, *Graaffenwoerd* en *Hazenwoerd*.

Uit door anderen gepubliceerde gegevens en uit de lijsten, in het bezit van de Stichting voor Bodemkartering, blijkt, dat *woerd*-namen ook in de zandstreken voorkomen, zonder dat duidelijk is, wat met deze naamgeving precies bedoeld wordt.

Op de talrijke *ward*-, *werd*- en *wierd*-namen van de zeeleigebieden behoeven wij hier niet in te gaan.

Wat de *waard*- (*weerd*, *werth*) namen betreft kunnen wij ons geheel verenigen met wat Beekman hierover herhaaldelijk heeft geschreven. Uit zijn publicatie van 1902 (p. 917), nemen wij de volgende omschrijvingen, geldend voor het door ons behandelde gebied, over:

„a. Landstreek, geheel of gedeeltelijk door rivieren omsloten. Vb: *Tielerwaard*, *Bommelerwaard*, *Alblasserwaard* enz.

b. Stukken land, buitendijks onmiddellijk langs de grote rivieren gelegen en dan veelal omkaad en met de naam van uiterwaard of buitenwaard aangeduid..... Ook langs de Linge buiten de Lingedijken liggen waarden, buitenwaarden of uiterwaarden...”

De meerderheid van de buitendijkse percelen heeft namen met het bestanddeel *waard*. Ze zijn zo talrijk, dat het ons voldoende lijkt, wanneer wij de *waard*-namen voor de buitendijkse landerijen van één gemeente opsommen. Wij kozen daartoe de gemeente Driel (Bommelerwaard), aan de Maas. In deze uiterwaarden komen op de ruim 50 namen er 26 voor, die eindigen op *waard*, in verhouding tot de overige namen, die van zeer verschillende samenstelling zijn, dus verre de meerderheid.

De namen zijn: *Beunswaard*, *Bosmannenwaard*, *Bovenwaard*, *Buitenwaard*, *Dijkslagerswaard*, *Engelenwaardje*, *Ezelswaard*, *Gasthuiswaardje*, *Hittewaard*, *Jan de Kokswaard*, *Johan de Gierswaardje*, *Kasteleinswaard*, *Lage waard*, *Meierswaardje*, *Ossewaard*, *Ouderkerkewaardje*, *Palmwaard*, *Sluiswaard*, *Steenovenswaard* (2 maal), *Veerwaard*, *Vossewaard*, *Waardje van Sillekes*, *Weiwaard*, *Wolfswaard*.

Wij wijzen hier nog op de perceelsnaam *Waardebos* onder Delwijnen en Gameren (Bommelerwaard). Het bestanddeel *waard*, dat ook voorkomt in *weerdenhout* (hetgeen hier synoniem is met *wilgenhout*) zal verband houden met de hierboven genoemde betekenis van uiterwaard. De buitendijkse grienden bestaan n.l. grotendeels uit wilgen.

Binnendijks komen *waard*-namen alleen voor, indien door een dijkverlegging of anderszins de uiterwaarden binnen de dijk zijn komen te liggen. Zo b.v. te Ochten (Betuwe), waar door de aanleg

van de nieuwe dijk ten oosten van Ochten omstreeks 1827 *het Waardje* en de *Heggelwaard* binnengedijkt zijn.

Op analoge manier zijn de *Eksterwaarden* (of *Exewaarden*) onder Delwijn (Bommelerwaard) te verklaren, die bij de aanleg van de Delwijnse kade juist aan de buitenzijde daarvan kwamen te liggen en onderhevig waren aan overstroming door het buiten de kade heersende regime van wilde afwatering uit de vroege Middeleeuwen. Om deze reden behoort dit kleine hoekje Delwijnens grondgebied thans waterstaatkundig tot de dorpspolder Ammersooien.

Interessant is de *Onderwaard* te Ammersooien, die sinds eeuwen binnen de ringdijk van de Bommelerwaard ligt, omsloten door een binnengedijkte oude Maasarm. Uit de bestudering van het gebied is gebleken, dat het aannemelijk is, dat een oudere bedijking de bedoelde Maasarm volgt en dat de *Onderwaard* eerst later, echter stellig reeds in de Middeleeuwen, door een afsnijding van de Maas binnen de ringdijk is komen te liggen.

Een andere binnendijs gelegen waard-naam is de *Korte Waard* onder Hien (*Welie*). Ook deze waard is onmiddellijk langs een oude rivierarm gelegen. Omdat ter plaatse een dik pakket overslag langs de dijk is gedeponerd, is het nog niet geheel duidelijk of wij hier te doen hebben met een oude slinger van de Waal, dan wel met een gedeelte van een oude stroom die zeker nog in de vroege Middeleeuwen de Betuwe van zuid naar noord doorkruiste en waarvan de bedding nog duidelijk in het veld is te onderscheiden en de naam *de Laak* bewaard is gebleven. Hoe dit zij, deze waard is pas na de algehele beringing (omdijking) der Betuwe binnendijs komen te liggen.

Het is nu echter wel duidelijk geworden, dat de binnendijs gelegen *waard*-namen van groot belang zijn voor de bestudering van de waterstaatkundige ontwikkeling van het rivierengebied.

Landschappelijk is er dan ook geen enkel misverstand tussen de *woerd*- en de *waard*-namen mogelijk. Hoe groot de verwarring is blijkt uit het feit dat de *Rijkerswoerd* (gem. Elst) op de topografische kaart staat aangegeven als *Rijkerswaard*. De vroege vaders van Zaltbommel benoemden zelfs een *Spellewaardstraat* naar een veldnaam *Spelwerd*.

Hoewel wij niet over uitgebreid archiefmateriaal betreffende de *waard*-, *woerd*-namen beschikken, hebben wij de indruk gekregen, dat vorige geslachten door verschrijvingen tot de eindeloze misverstanden hebben bijgedragen. De plaatselijke uitspraak droeg daartoe bij. *Woerd*, *wuurd*, *woord*, *word* kon tot toonloos *wrd* overgaan. Anderzijds kon ook *waard*, hier uitgesproken als *weerd*, soms overgaan tot *werd*. Beide werden geschreven *werd* en gaven aldus aanleiding tot een eindeloze reeks verwarringen. Het mondeling overgeleverde materiaal is dan ook veel overtuigender dan het schriftelijke. Geen bewoner of kenner van het rivierengebied zal zich ooit tussen de *woerd*- en *waard*-namen vergissen. Volgens andere taalkundigen gaan de termen *woerd* en *waard* op dezelfde

stam terug. Het zij zo. Maar in het taalgebruik van vele eeuwen hebben de beide termen een zeer verschillende betekenis gehad en zij hebben die betekenis behouden ondanks alle verwarringen in de geschreven publicaties.

2. BOUWLAND-NAMEN.

Het rivierengebied bevindt zich tussen twee zandgebieden: het Brabantse en het Utrechts-Gelderse. Hoewel de Noord-Brabantse perceelsnamen nog weinig verzameld en bestudeerd zijn, is mede door het werk van Vlaamse onderzoekers bekend geworden dat het aaneenliggende, door een boswal omsloten bouwland in de Brabantse nederzettingen in zijn geheel door de naam „akker” wordt aangeduid (Lindemans, 1943).

Het Utrechts-Gelderse zandgebied kent voor deze aaneengesloten omwalde bouwlandcomplexen de benaming *eng* of *enk* ¹⁾ en het is algemeen bekend, dat deze benaming naar het oosten en noorden (in het z.g. Saksische gebied) overgaat in *es* ²⁾.

Wij willen beginnen met na te gaan hoe de bouwlandnamen in het rivierengebied zich tot die van het „akker” en het „eng” gebied verhouden.

Bij de beantwoording van deze vraag moet rekening worden gehouden met het feit, dat het grondgebruik in het rivierengebied in de loop der eeuwen grote veranderingen heeft ondergaan. Het was reeds in onbedijkte staat bewoond, terwijl de afwatering na de bedijking herhaaldelijk is verbeterd, welk proces nog steeds doorgaat.

De oeverwallen ³⁾, d.w.z. de hoge stroken goede kleigrond, die de voormalige stroombeddingen begeleiden, zijn thans groten-deels als bouwland in gebruik, hetgeen in de Middeleeuwen en daarvoor slechts in beperkte mate mogelijk was. Uitgestrekte, aaneengesloten bouwlandcomplexen waren destijds onbestaanbaar en wij moeten ons tevreden stellen met het constateren van de benaming van kleinere, maar samenhangende complexen bouwland, die door hun percelering of anderszons een oude indruk maken.

Ten aanzien van de *akker*-namen (in de oud-Brabantse zin) is ons resultaat het volgende. In enkele zuidelijke dorpen van de

¹⁾ Met alle waardering noemen wij hier een artikel van wijlen dr W. A. J. Oosting. Oosting is de wegbereider geworden van de moderne bodemkartering van Nederland en de Stichting voor Bodemkartering volbrengt thans met een grote staf van medewerkers, wat Oosting op eigen kracht heeft nagestreefd. Oosting's conceptie was het bodemonderzoek op de brede basis van geologie, landschapsgeschiedenis, archaeologie, volkskunde, landbouw en economie te plaatsen.

Onze belangstelling voor de toponymie gaat dan ook op het voorbeeld van Oosting terug (Oosting, 1938).

²⁾ Onze verzameling bevat één enkele *es*-naam, n.l. de *Es* te Dodewaard. Verwarring met *nes* is hier echter allerminst uitgesloten te achten.

³⁾ Men vergelijke hierbij verschillende artikelen, die de bodemgesteldheid van het rivierkleigebied behandelen, verzameld in Boor en Spade I en II, alsmede het werkje van Edelman.

Bommelerwaard vinden we tamelijk uitgestrekte bouwland-terreinen met namen aangeduid, die het bestanddeel *akkers*, *akkeren* of *akeren* bevatten en die aan de Brabantse „*akkers*” herinneren. Als voorbeelden noemen wij:

Driel: *Grote en Kleine Ipperakkers*, *Veldtrielse akkers*, *Bovenste en Benedenste Kromakkers*; Hedel: *Akeren*, *Zandakeren*, *Hamakkers*, *Gouwakkers*, *Westenakkers*, *Winkelakkers*.

In de Betuwe doet iets dergelijks zich niet voor.

Het verband met het „*eng*” gebied is eveneens evident. Verschillende dorpen zijn gekenmerkt door bouwlandterreinen, die als *ing*, *eng*, of *enk* worden aangeduid.

Bommelerwaard. Bruchem: *Enkfort* (of *Inktfort*), *Luttelingen*; Delwijnen: *den Ing*; Driel: *Grote en Luttel Ing*; Hedel: *Middeligen*; Kerkwijk: *den Ing*; Rossum: *Westering*.

Over-en-Neder-Betuwe. Aalst: *Oude eng*; Dodewaard: *Westering*; Echteld: *den Eng*, *Westering*; Ek en Wiel: *de Hoge Eng*; Elst: *de Enk* (Raaijen en Eimeren), *Engkampen* (Elst), *Enkt* (Eimeren); Hemmen: *de Eng*; Hien: *de Engen*; Loenen: *Engeland*; Ommeren: *Hoge Eng*, *Lage Eng*, *Oude Eng*; Zetten: *Engeland* (2 maal).

Interessant is een vergelijking van deze opsomming met de resultaten van de archaeologische inventarisatie van de beide gebieden door dr Modderman. De algemene conclusie van dr Modderman is, dat de bewoning in beide gebieden omstreeks het einde van de derde eeuw afbreekt, om in de Frankische tijd opnieuw te beginnen. Slechts een gering aantal plaatsen is continu bewoond geweest; een enkele plaats is juist in de interim-periode voor bewoning gebruikt. Het blijkt nu, dat deze schaarse bewoning uit de overgangstijd juist aan de *eng*- en *ing*-plaatsen gebonden is.

Te beginnen met de Bommelerwaard bevat de *Inktfort* te Bruchem de enige plaats, waar de bewoning beperkt is gebleven tot de IVe eeuw en de Merovingische periode. Bij de *Ing* van Delwijnen is continue bewoning sedert de eerste eeuw. De *Grote en Luttel Ing* te Driel, die één complex uitmaken met de *Westering* van Rossum, liggen bij de *Worden*, die bewoond waren van de IIe—Xe eeuw. De *Middeligen* van Hedel liggen bij een plek, die van de IIe eeuw af bewoond werd. De *Ing* van Kerkwijk grenst aan de *Hof van Alderwijk*, die continu bewoond is.

Wat de Betuwe betreft zijn in Dodewaard (*Westering*), Hien (*de Engen*) en Echteld (*den Eng* en *Westering*) geen dateerbare vondsten aangetroffen. Bij Dodewaard en Hien is echter veel land in de rivier verdwenen. Op de *Hoge Eng* van Ek en Wiel werden vondsten gedaan uit de Romeinse tijd en vervolgens uit de Frankisch-Karolingische tijd tot in de 15e eeuw. Het zeer nabij gelegen Ek is evenwel van de Ie—IIIe eeuw en daarna van de Ve eeuw tot nu toe bewoond geweest.

In Elst ligt bij de *Enk* van Raaijen of *Raijink* vrijwel continue bewoning sedert de Ie eeuw. In het dorp zelf liggen de *Engkampen* tussen de *Woerd* en de kerk, d.w.z. bij continu bewoond terrein.

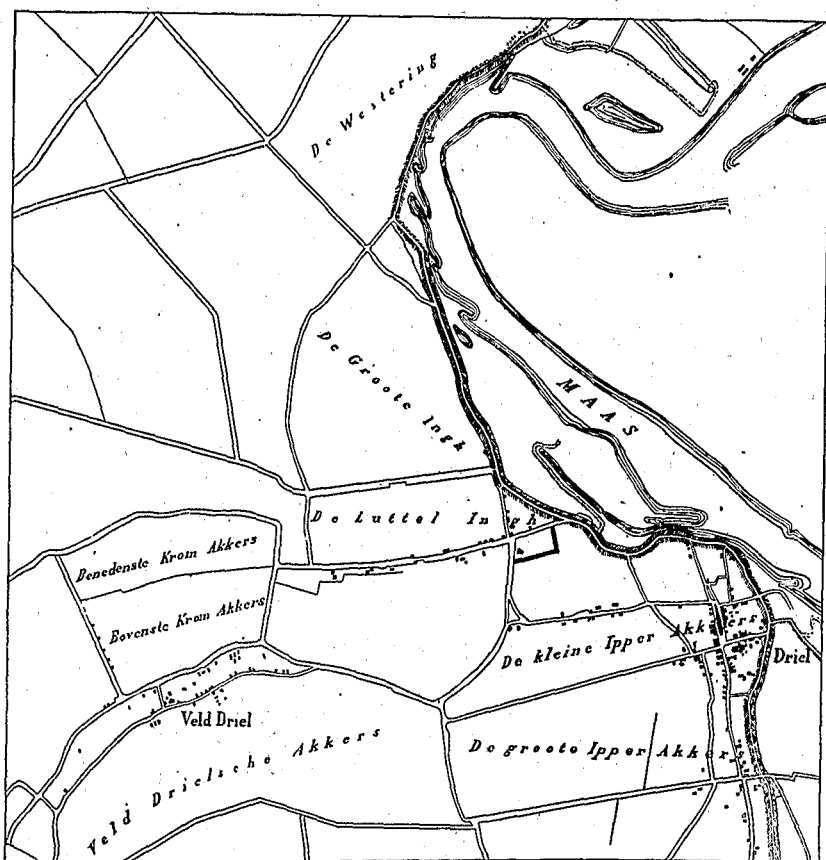

Fig. 2. Ligging van de akkers en ingen rondom Driel (Bommelerwaard).
(Overgenomen van de „Topografische en Hydrografische kaart van de Bommelerwaard door H. F. Fijnje, 1838.)
Situation of the „akkers” and „ingen” (names of old arable land) at Driel (Bommelerwaard).
(Taken from a map by H. F. Fijnje, 1838.)

evenals de *Enken* en *Enkt* van Eimeren. De *Eng* van Hemmen ligt vlak bij het dorp, waar sedert de Romeinse tijd continue bewoning is gevonden. In Aalst (gem. Lienden), waar we de *Oude Eng* aantreffen, is bewoning geconstateerd in Merovingische tijd en IXe—XVIe eeuw. *Ingen* is als plaatsnaam reeds welsprekend genoeg; er komt bewoning voor in Romeinse en Merovingische tijd en sedert de IXe eeuw tot nu toe. De *Oude Eng* van Ommeren ligt bij Merovingische tot XVe eeuwse bewoning. Bij de *Engelanden* in Loenen en Zetten (gem. Valburg) tenslotte is tot dusver geen bewoning in de buurt gevonden.

De bedoelde coincidentie maakt het waarschijnlijk, dat de *engen* van het rivierengebied in de tijd, gelegen tussen de Romeinse en

Karolingische periode zijn ontstaan. Uit dit tijdperk is bijzonder weinig bekend, zodat de studie van de *engen* op een vacuum in onze kennis betrekking heeft.

Wat de betrekking tussen de *akker*- en *eng*-namen betreft, doet de situatie in Driel (Bommelerwaard) vermoeden, dat de aanleg van de ing ouder is dan die van de akkers. Fig. 2 laat zien, dat de *ingen* omsloten worden door blokken, die *akker*-namen dragen. In Hedel is de verhouding minder duidelijk. Wel liggen de *Middel-ingen* te midden van een complex *akkers*, maar er is bodemkundig geen aanwijzing, dat zij eerder ontgonnen zijn, zodat de mogelijkheid bestaat, dat de naam *Middel-ingen* naar analogie gegeven is.

Overigens zijn *akker*-namen als aanduiding voor bepaalde percelen bouwland talrijk. Behalve namen als *de Akker*, waarmee bouwlandpercelen worden aangeduid die klaarblijkelijk tot de gebruiksgronden van een belangrijke *hof* hebben behoord (zie: Edelman, 1947 b), treft men vele samenstellingen aan met namen van personen, ambachtslieden, soms ook van bepaalde instellingen.

Doris akker en *Maijken akker* (Aalst, B'waard); *Heilkes akker* (Ammersooien), *Greve's akker* (Delwijnen), *Klommenmakersakker* en *Smidsakker* (Heteren), *Snijdersakker* (Nieuwaa), *Diaconie-akker* (Driel, Betuwe), *Domineesakker* (Opheusden), *Kerkenakker* (Zoelen).

Een enigszins twijfelachtige bouwlandnaam is *bouwing*. Gelijk bekend, wordt met *bouwing* in het algemeen een gebouw(tje) aangeduid, maar wij troffen de term ook aan als naam van percelen of zelfs als bloknaam, waarbij het moeilijk is te geloven aan de herinnering van een huis. Als perceelsnaam vonden wij: „*de Bouwing*” in Andelst, Ek, Lent en Bemmél (Over-Betuwe); als bloknaam in Rossum (Bommelerwaard). Opgemerkt dient te worden, dat *de Bouwing* als bloknaam in het land van Maas en Waal niet zeldzaam is. Wij noteerden tot dusver een *bouwing* in Deest, Puiflijk en Wamel. Het betreft daar complexen oud bouwland, die vrij dicht onder de dorpen zijn gelegen. Wij hebben zelfs de neiging om in dergelijke gevallen aan een *ing*-naam te denken. Dit zal echter niet kunnen worden vastgesteld zonder de kennis van oudere schrijfwijzen. Wij komen op de *bouwing*-namen terug bij de bespreking van de huisnamen.

Tot besluit van deze paragraaf vermelden wij nog een aantal toponiemen met het bestanddeel *ingen*, die over het gehele onderzochte gebied verspreid zijn en waarvan het zeer problematisch is of ze in verband tot de besproken *engen* of *ingen* staan.

Bommelerwaard, Aalst: *Armeling*; Ammersooien: *Wenningen*, *Beunings*; Gameren: *Tijningen*; Hedel: *Beddelingen*, *Beving*, *Zelingen*; Kerkwijk: *Beuningen*; Rossum: *Doorning*; Zaltbommel: *Schimmink*, *Tijningen*.

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *Aling*; Bemmél: *Orseling*, *Neuling*, *Leeuwingswei*; Dodewaard: *Katting*, *Ouweling*; Driel: *Beuningwei*; Ek en Wiel: *Vlissing*; Elst: *Duining*, *Heerling*, *Melingsveld*, *Zesseling*, *Zuiling*; Gent: *Vleuningen*, *Schebbeling*;

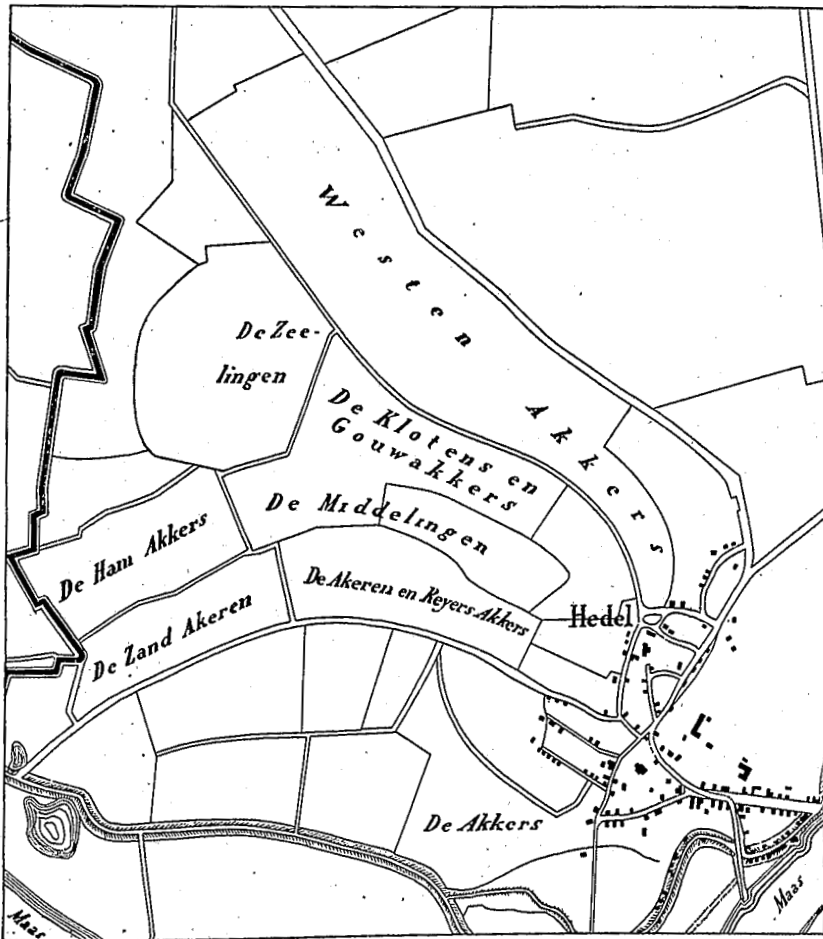

Fig. 3. Ligging van de akkers en ingen rondom Hedel (Bommelerwaard).
(Overgenomen als fig. 2.)
Situation of the „akkers” and „ingen” at Hedel (Bommelerwaard).

Herveld: *Harings*; Hien: *Bevingen*, *Maaingen*; Kesteren: *Wippling*; Ochten: *Zwijning*; Ommeren: *Emmink*, *Lettingen*, *Urseling*, *Zeiving*; Randwijk: *Heuningen*.

3. GRASLAND-NAMEN.

De grasland-namen zijn interessant, omdat zij aan grote regionale verschillen onderhevig zijn. Voor vergelijking maakten wij voornamelijk gebruik van de resultaten van de Vlaamse toponymisten, aangezien in Noord-Nederland op dit gebied nog slechts weinig is onderzocht (Lindemans, 1945).

In het Nederlands-sprekende gedeelte van België doen zich

drie belangrijke grasland-namen voor, die ieder een eigen verbreidingsgebied gehad hebben: *beemd*, *meers* en *meet*. Het *beemden*-gebied beslaat het oostelijk gedeelte van het Vlaamse land: bijna geheel Vlaams-Brabant en de provincies Antwerpen en Limburg. Het strekt zich verder uit over de Nederlandse grens over Noord-Brabant, tot de Maas, met uitsluiting van de zeekeleigebieden, voorts over geheel Nederlands-Limburg (met de vorm *band*, *bent*) en voorts in het aangrenzende Rijnland.

In verband met deze gegevens is het interessant dat de Bommelerwaard (alsmede, hoewel in mindere mate, het Land van Maas en Waal) tot het *beemd*-gebied moet worden gerekend, hetgeen kan blijken uit de volgende opsomming:

Aalst: *Ruissenbeemd*; Bruchem: *Haarbeemden*; Gameren: *Beemd*; Driel: *Beemden*, *Noordbeemden*, *Steenbeemden*; Hedel: *Beemden*, *Meers*- of *Mersbeemden*; Kerkwijk: *de Beemden*; Nieuwaaal: *Beemsteeg*; Rossum: *Bemerd*.

Uit de ligging van de met *beemd* aangeduide percelen blijkt, dat ze in de Middeleeuwen voor hooiland geschikt zijn geweest. Thans, na de zoveel verbeterde ontwatering, zijn ze veelal als bouwland in gebruik.

In de Over- en Neder-Betuwe daarentegen zijn de *beemd*-namen zeldzamer. In totaal troffen wij slechts op vier plaatsen *beemd*-namen aan, te weten in:

Echteld: *Beemten*; Heteren: *Beemd*, *Lange Beemd*; Lienden: *Beemd*, *Beemse straat*; Zoelen: *Beemd*, *Hooibeemd*.

Met deze zeer uiteenliggende namen lijkt de uiterste grens van het huidige *beemd*-gebied wel bereikt. De term is in de door ons onderzochte gebieden dood en leeft alleen nog in de perceelsnamen voort.

De door ons gevonden *meers*-namen zijn twijfelachtig, behalve de bekende *Mars* tussen Lienden en Rhenen, welke echter oorspronkelijk ten noorden van de Rijn heeft gelegen en eerst na een stroomverlegging van deze rivier tot de Betuwe werd gerekend. Wij vonden een *Marsbogerd* in Kerkwijk (Bommelerwaard), een *Marskamp* in Driel (Betuwe) en een *Marezeland* in Gent (Betuwe). De beide *mars*-namen zijn mogelijk niet geheel betrouwbaar, omdat verwarring met de zeer verbreide meer-namen (Hoeksema, 1947) niet uitgesloten is.

De *meet*-, *maat*-namen ontbreken in de Bommelerwaard, hetgeen in overeenstemming is met het feit, dat dit gebied tot de beemdstreek bleek te behoren. In de Over- en Neder-Betuwe zijn deze namen echter niet zeldzaam. Wij noteerden:

Aalst: *de Maten*; Dodewaard: *de Maten*; Elst: *de Maatjes*; Homoet: *Zomermaat*; Lakemond: *Korte en Lange Maat*; Lent: *Keimaten*; Maurik: *Huismaten*, *Breemaat*; Zetten: *de Maten*; Zoelen: *het Friese Maatje*, *Maatkamp*.

Verder nog tot dezelfde categorie behorend:

Bemmel: *de Meeën*; Elst: *Meiland*, *Oostermee*; Heteren: *Maatland*; Ochten: *Meeën*, *Medestein*; Ommeren: *Middelmeien*, *Meien*.

hof; Randwijk: Gerigmeien; Valburg: Meeën, Meijlanden; Zetten: Meeën¹⁾).

De Betuwe mag dus in hoofdzaak tot het meet-gebied, althans een uitloper daarvan, worden gerekend.

Weide is een zeer verbreid bestanddeel van de perceelsnamen in de beide hier behandelde gebieden, vooral in de Betuwe. Bij deze naam denkt men meer aan grasland, waarin het vee graast en minder aan land, waarvan het gras gehooïd wordt. Wij kunnen ons verenigen met de mening van Lindemans, dat het hooiland veel vroeger met een naam voorzien is dan het grasland. Immers, grazen kon het vee, om zo te zeggen, overal, maar het hooi moest gewonnen worden op plaatsen, waar het gras (met kruiden gemengd) overheerste. Het hooiland moest afgeschermd worden, in het rivierengebied allereerst door sloten, mogelijk ook op andere wijzen. De weide-namen zijn dan ook eerst belangrijk geworden, toen het land grotendeels, respectievelijk geheel, in cultuur genomen en in percelen gelegd was.

In een vorige publicatie (Edelman, 1947) is reeds de aandacht gevestigd op de betekenis van de veldnaam „Oude weide”. Het onderzoek van deze percelen wijst uit, dat ze aan de hoge kant van de kommen, dicht bij de dorpen gelegen zijn. De naam Oude Weide doet tevens denken aan nieuwe weiden. Het lijkt ons toe, dat de naam Oude weide gezien moet worden in verband met de veertiende-eeuwse ontginning van de kommen. Door deze ontginning ontstond een groot oppervlak nieuw weiland en zo zal men het bescheiden oppervlak van het vroegere weiland zijn gaan aanduiden met de naam Oude weide. Het oude weiland is opgenomen in de nieuwe percelering. Dit doet vermoeden, dat de oude weide oorspronkelijk niet of nauwelijks ontwaterd is geweest. De naam Oude weide wijst dus op Middeleeuwse toestanden van vóór de veertiende eeuw. De dorpen met een Oude weide zijn de volgende:

Bommelerwaard. Ammersoien, Driel, Gameren, Hedel, Nieuwaa, terwijl in Zaltbommel de Bommelse weiden en de Mid-delweiden er gelijk aan zijn te stellen.

In de Betuwe is deze naam praktisch uitgestorven. Wij noteerden slechts een Oude weide in Aam (gem. Elst), Maurik en Medel (gem. Echteld). Van een tweetal Oude weiden in de Bommelerwaard, namelijk van die van Driel en van Zaltbommel is uit de geschiedenis bekend, wanneer ze zijn opgedeeld. In Driel gebeurde dit omstreeks 1290, in Zaltbommel in 1316 (Nijhoff, 1830, p. 167 en 284). Overigens zijn de talrijke weide-namen niet voldoende interessant, om ze hier volledig te specificeren.

Van meer belang zijn de bulk-namen. Volgens de Vlaamse onderzoekers moet deze term worden verklaard als een terrein, dat van de omgeving is afgesloten. In het geval van het rivierengebied kan dat ook wel op middeleeuws grasland slaan. Bulk is in het

¹⁾ In de Bommelerwaard wijzen wij nog op de Meidijk. Het is ons echter niet bekend welke betekenis wij hier aan „Mei” moeten hechten.

Vlaamse taalgebied zeer verbreid. In de B o m m e l e r w a a r d is het een karakteristieke veldnaam, al is hij niet in alle dorpen aangetroffen.

Ammersooien: *Bulk*, *Bulkskamp*; Delwijnen: *Bulk*; Driel: *Bulk*, *Hof den Bulk*; Gameren: *Bulk*, *Butersbulk*; Hedel: *Bulk*, *Biesbulk*, *Drie morgen bulk*, *Hoekbulk*, *Koppenbulk*, *Zes morgen bulk*; Nieuwaa: *Bulk*.

In de B e t u w e daarentegen is de naam *Bulk* zeer zeldzaam. In onze verzameling komt hij slechts éénmaal voor, namelijk in *Ingen*. Archivalisch is de naam *Bulk* bekend uit Avezaat (gem. Zoelen) uit de jaren 1402 en 1438 (Register Leenaktenboeken Gelre. Kwartier van Nijmegen, p. 327 en 336). In Zandwijk (gem. Tiel), door ons niet bewerkt, bestaat ook een *Bulk*. Al deze genoemde *Bulken* liggen in het westen en vormen wellicht de uitloper van het *bulk*engebied, waartoe ook de Bommelerwaard behoort. De naam *Bulk* illustreert de tegenstelling tussen de perceelsnamen in de Betuwe en de Bommelerwaard, die we reeds eerder ontmoetten en die we in het vervolg meer tegen zullen komen.

Namen met *uwe* en *ooi* herinneren volgens de literatuur ook aan grasland (Beekman, 1934, p. 19), hoewel in Vlaanderen *ooi*-namen ook onder de waternamen worden genoemd (Mansion, 1935, p. 120 en 69). Als perceelsnaam zijn zij zeldzaam en bovendien weinig gevarieerd.

Als eerste noemen wij de landschapsnaam *Betuwe*, waaraan de oudst bekende bewoners van deze streek hun naam zouden hebben ontleend (Muller, 1932, p. 115—116). Als perceelsnaam komt *Betuwe* voor in het Land van Maas en Waal onder Deest, terwijl op de topografische kaart (1:25.000, blad 532) bij Winsen een *Beduwe* staat aangegeven.

Nog minder zeldzaam is de perceelsnaam *Veluwe*. Deze komt voor in de Bommelerwaard in Bruchem en Rossum. In de *Betuwe* in Ommeren en IJzendoorn en als *Hoge Veluwe* in Angeren. In Elst vonden wij een *Veluwe wei*. In deze omgeving zullen wij de door Martens (1925, p. 162) vermelde buurschap *Veludus* wel moeten zoeken.

In het Land van Maas en Waal vonden wij nog een *Veluwe* in Dreumel en in Ewijk. De topografische kaart (1:25.000, blad 508) tenslotte vermeldt er een onder Drumpt (Tielerswaard).

Ook buiten het rivierkleigebied komen genoemde namen enkele malen voor, zo o.a. *Batue* of *Batou*, vermeld in 1531/2 onder Koedijk (N.H.) en de *Veluwe*, een thans nog bestaande perceelsnaam onder Grotebroek (N.H.), terwijl Müller (1932, p. 122—123 en 128—129) nog meer voorbeelden noemt.

Verder noteerden wij in de Bommelerwaard tweemaal *Swenuwen* (Zaltbommel en Aalst) en tweemaal *Waluwen* (Zaltbommel en Gameren) welke laatste naam mogelijk met *Veluwe* samenhangt.

In Aalst (Bommelerwaard) komt de veldnaam de *Ooien* voor. De plaatsnaam *Ammersooien* is overbekend door zijn hyper-

correcte vorm Ammerzoden (Beekman, 1934, p. 19). Ook in de Betuwe komen enkele ooi-namen voor, te weten het gehucht de Ooi onder Echteld, waar bovendien een *Ooisesteeg* staat vermeld. Verder vindt men onder Lakemond een huisnaam *Ooihuizen*.

Met enig voorbehoud vermelden wij hier nog de naam *Ooijk* (Zaltbommel en Gameren, beide Bommelerwaard), die wel verhaspeld wordt tot *Odijk*. Men vergelijkte de plaatsnaam *Odijk* aan de Kromme Rijn, provincie Utrecht, welke eveneens aan een verschreven *Ooijk* doet denken, welke naam in de volksmond nog als zodanig voortleeft ¹⁾.

Tenslotte wijzen wij in de Bommelerwaard (Amerssooiën) nog op de naam: *den Ouwe*, en in de Betuwe op *Ouweling* (Dodewaard) en de *Ou(w)landen* (Huisen), zonder direct te willen beweren, dat ze met *ooi-ouwe* moeten samenhangen. Als vermoedelijk modern beschouwen wij de naam *Rijnouwe* te Randwijk.

Eusel-namen zijn in België sinds lang uit het spraakgebruik verdwenen (Lindemans, 1945, p. 289). Als perceelsnaam komen zij in Noord-Brabant veel voor. Wij menen er twee in de Bommelerwaard gevonden te hebben: de *Ezel* onder Zaltbommel en de *Ezeler* (*Ezelaar*) onder Amerssooiën.

Pas-namen worden in het buitenland ook onder de graslandnamen gerangschikt. Wij plaatsten de term, voor het door ons onderzochte gebied, onder de bosnamen.

In de Betuwe bestaat nog een belangrijke graslandnaam, die gemakkelijk tot misverstand aanleiding kan geven, namelijk *dries*. Men verklaart deze naam wel uit het drieslagstelsel. Dit is onredelijk. Immers, in de driejarige vruchtwisseling met braak, die als drieslagstelsel wordt aangeduid, is ieder perceel eens in de drie jaar braak, en een aanduiding van percelen naar deze wisselende braak heeft geen zin. *Dries* kan een naam zijn voor bouwland, dat blijvend buiten productie is geraakt. Op de vruchtbare rivierklei ontwikkelt zich dan uit de stoppel in korte tijd een grassen- en kruidenvegetatie, die niet van die van het blijvende grasland verschilt, zodat het land voor beweiding en hooiwinning geschikt is. Het aantal *dries*-namen in de Betuwe is zeer groot. Behalve IJzendoornd kennen alle dorpen een *Dries*. Daarnaast vinden we:

Bouwdries (Elst), *Valedries* (Hien), *Fikkersdries* en *Schapendries* (Driel), *Pauwendries* (Maurik) enzovoorts.

Bekend is het verhaal van een lichtzinnige heer van Doornweerd, die bij het spel het *Ressener Broek* (groot 100 hal) verdubbelde en smalend uitriep: „Wat maakt mij ook die *Schaapsdries!*” (Heldring, 1838, p. 17). Men leest hieruit gemakkelijk een minachting van een met *dries* aangeduid terrein. Juister is echter de disqualificatie te richten op het onderdeel *schaap*. Een *dries*, waarop slechts schapen worden geweid, is natuurlijk een slechte *dries*. Maar dit impliceert geenszins, dat alle Betuwse *driesen* slecht waren.

¹⁾ Mededeling van ir K. J. Hoeksema.

Merkwaardig is, dat wij slechts één enkele *dries*-naam in de Bommelerwaard kennen, namelijk de *Knapendries* onder Gameren. Deze bestaat uit een groene weg met bermen en vormt dus een smalle reep verwaarloosd land, waarop gegraasd kan worden. Deze betekenis van *dries* komt enigszins overeen met wat men er in het zuiden, ook in België, onder verstaat. De Betuwe staat dus ten aanzien van de *dries*-namen wel helemaal apart.

Gemeenten zijn over beide gebieden verspreid. Men duidt er terreinen mee aan, die eertijds als gemeenschappelijk grasland voor de dorpsgemeenschap hebben gediend. Thans zijn het vaak percelen, die in de verste uithoek van het tot een dorp gerekende land gelegen zijn, dus land, dat voor de boeren van weinig waarde was, omdat het te ver van de bedrijfsgebouwen verwijderd ligt. Wij zien er dan ook de laatste, in het algemeen minst waardevolle resten in van het eertijds grote gemeenschappelijke grondbezit, dat reeds sedert lang werd opgedeeld en als zodanig andere namen kreeg. Zo zijn de *Startemunt* en *Munt* van Rossum en de *Papengemeent* van Dglwijnen (alle Bommelerwaard) te excentrisch gelegen. De *Grote en Kleine Gemeent* van Delwijnen (Bommelerwaard) en de *Meenten* van Echteld en Randwijk (Betuwe) zijn vergraven terreinen, waar door de bevolking om allerlei redenen grond is weggehaald. Evenzo is de *Meent* in Randwijk gedeeltelijk vergraven. In dit verband zij gewezen op de zogenaamde *gemeentegronden* in Gent, eveneens vergraven percelen, waaruit de woonerven en wegen zijn opgehoogd en die daarom geen particuliere eigenaren vonden. Zij herinneren ons aan vroegere marken-organisaties, die in het rivierengebied moeten hebben bestaan en waaraan Martens van Sevenhoven (1925) en Fockema Andreae (1936) veel aandacht hebben besteed. Wij wijzen nog op het voorkomen van de perceelsnamen: *Markegronden* onder Gent en *Keuterveld* onder Doornenburg (beide Over-Betuwe).

De lijst van aangetroffen *gemeenten* is als volgt:

Bommelerwaard. Aalst: *Gemeint*; Bruchem: *Amende*; Delwijnen: *Grote en Kleine Gemeent*, *Papengemeent*; Driel: *Munt*; Gameren: *Gemeente*; Kerkwijk: *Vrij kempke?*; Rossum: *Munte*, *Startemunt*.

Betuwe. Aalst: *Gementswei*; Echteld: *de Meenten*; Elst: *Gemeentewei*, *Gemeint*, *Gemeinte*, *Meintjes*, *Mientjes*; Gent: *Gemeenteweitje* (*markegronden*); Heteren: *Liendemeinsewei*; Maurik: *Menten*, *Kerkementen*; Ommeren: *Gement*, *Ment*; Randwijk: *Meent*; Zetten: *Zaimeent*; Zoelen: *Gement*.

Ook de perceelsnamen *Hengmeng* zouden wij onder de graslandnamen willen rangschikken. Wij noteerden een *Hengmeng* in Hedel (Bommelerwaard) en een *Hengmein* in Zoelen (Betuwe). Archivalisch vonden wij een huis en hof genaamd *Heinmeyn* in Herveld (van Gent, 1936, p. 175). Deze naam is allerm minst zeldzaam in het rivierkleigebied. In Meeuwen (Land van Heusden en Altena) ligt een *Hengmeng* evenals in Empel en Meerwijk (Maaskant). In het Land van Maas en

W a a l noteerden wij ze tot dusver in Altforst (gem. Appeltern) en in Deest (gem. Druten). Zij lijken ons vergelijkbaar met de door Heringa (1931, p. 138 e.v.) beschreven *hengemundes* van de Veluwe. In de archivalia worden deze gelijkgesteld aan de *herenvelden* en *gemeenten*. Nadat de landsheer alle rechten op de vrije grond aan zich getrokken had, kregen bepaalde buurschappen tegen betaling van tijns hiervan gedeelten voor gemeenschappelijk gebruik. Wij vermelden nog het voorkomen van de naam *Hingwei* onder Elst (Betuwe).

Ook „scharen” rekenen wij onder de graslandnamen, hoewel deze naam slechts weinig in het door ons behandelde gebied voorkomt, en wel in de vorm *Overscharen* in Bruchem en Rossum (Bommelerwaard).

Schaar is niet alleen het aandeel der geërfdén in de hierboven besproken *meent*, *gement* of *gemeentewei*, doch betekent ook thans nog een eenheid, waarnaar men het aantal stuks vee berekent, dat op een wei van bepaalde grootte kan grazen. Een koe geldt daarbij voor een heel schaar, een vaars voor $\frac{3}{4}$, een kalf voor $\frac{1}{2}$ schaar.

De toevallige benamingen van grasland zijn talrijk en wij willen slechts een enkele bespreken. Zo vindt men onder Zaltbommel percelen, aangeduid met de namen *Plaatsmajoor* en *Kadet*. Deze termen moeten worden beschouwd als attributen van een vestingstad. In rustige tijden hadden dergelijke vestingen slechts een gering garnizoen, dat onder het commando stond van een plaatsmajoor, terwijl er onder oorlogsomstandigheden natuurlijk een grote bezetting onder leiding van een hooggeplaatst officier lag. De Duitse en Engelse equivalenten van plaatsmajoor, Ortskommandant en Townmajor, zijn uiteraard aan iedere lezer bekend. De plaatsmajoor had een paard, waarvoor hij een perceel weiland tot zijn beschikking had, hetwelk thans nog *Plaatsmajoor* heet. De man had ook een medewerker, als *Kadet* aangeduid, met een paard en een perceel weiland, *Kadetskamp* geheten. Zo is het ons door een geacht en belezen ingezetene van Zaltbommel medegedeeld.

Aan de merkwaardige perceelsnaam *Hongerkamp* of *Hongerskamp* (Zaltbommel) heeft één onzer een afzonderlijk artikel gewijd, bestemd voor *Nomina Geographica Neerlandica* XIII.

Merkwaardigerwijs vonden wij in het dorp Ingen (Neder-Betuwe) nog een *brink* vermeld, waarmede wij de graslandnamen willen besluiten.

4. NAMEN VAN TUINBOUWGRONDEN.

Boomgaarden werden oudtijds in de beide onderzochte gebieden op verschillende manieren aangeduid. De belangrijkste namen zijn *bogerd* (*bogaard*) en *bongerd*. Deze beide termen liggen geografisch gescheiden. De *Bommelerwaard* behoort, met Noord-Brabant (en het aangrenzende gedeelte van België) tot het *bogerd*-gebied, met uitzondering van de noordelijkste dorpen Zuilichem en Nieuwaaal, waar men *bongerd*-namen vindt. De grens tussen de *bongerd*- en *bogerd*-gebieden loopt dus door de Bommelerwaard en

schijnt een oude Waalbedding te volgen, die ter plaatse door de Bodemkartering ontdekt is. De *Betuwe* behoort tot het *bongerd*-gebied, behalve het uiterste westen, alwaar *bogerd*-namen zijn gevonden. Beide namen komen voor naast *boomgaard*-namen. De verkorte lijst is als volgt:

Bommelerwaard. Aalst: *Bogerdje(s)*, *Waaijenbogerd*, *Op den Boomgaard*; Ammersooien: *Bogerd*, *Koetsiersbogerd*, *Pauwenboomgaard*; Bruchem: *Bogerdje*, *Broekheuvelboomgaard*; Delwijnen: *Bogerdje*, *Hoekse bogerd*; Driel: *Bogerd van de Baron*, *Stijntjes bogerd*; Gameren: *Bogerd*; Hedel: *Bogerd*; Kerkwijk: *Bogerdje*; Nieuwaal: *Bongerdjes*, *Bongerd*; Rossum: *Bogerd*; Zuilichem: *Bogerd*.

Over en Neder-Betuwe. Bommel: *Armenbogerd*, *Kersenboomgaard*; Doornenburg: *Fransebogerd*; Driel: *Bogerd*; Echteld: *Lange bogerd*, *Kerkeboomgaard*; Elst: *Grote bogerd*, *Boomgaard*; Gent: *Tullekens bogerd*, *Lange boomgaard*; Heteren: *Pastoriebogerd*; Hien: *Kalkensbogerd*, *Kapelboomgaard*; Kesteren: *Kleverbogerd*, *Armeboomgaard*; Lent: *Hogebogerd*, *St Anna boomgaard*; Maurik: *Gooiersbogerd*, *Keizersbogaard*, *Lange bogaard*, *Verwijks bogerd*; Opheusden: *Abrahamsbogerd*, *Muldersboomgaard*; Zoelen: *Bogerd*, *Gebrande bogaard*, *Dijkmeestersboomgaard*, *Woerdse boomgaard*.

Het *Betuwse bongerd*-gebied grenst aan het *Rijnlandse bongerd*-gebied, beschreven door Westphal (1934).

Een andere aanduiding voor boomgaard is *vergt*, (*vergard*, enz.). Deze aanduiding is in de *Bommelerwaard* tamelijk veelvuldig:

Ammersooien: *Vergt*; Bruchem: *Vergt*; Gameren: *Vergt*; Hedel: *Velgt*; Zaltbommel: *Vergt*.

in de *Betuwe* zeldzaam:

Bommel: *Vergerd*; Gent: *Veergaarde*; Zoelen: *Vergarde*.

Niet in onze verzameling, doch vermeld door Oedin (1946, p. 25) ligt nog een *Vergerd* in Huissen. Het aantal aangetroffen namen van dit type is te klein om conclusies over de verbreiding te trekken, terwijl zich onder de *Betuwse* namen mogelijk een oude oppervlaktemaat verschuilt.

Over het gehele gebied verspreid komen trouwens nog andere veldnamen voor met *gaarde*, hoewel de indruk bestaat, dat het materiaal verwarring vertoont tussen de termen *gaard* en *gard*, met welke laatste term een oude landmaat bedoeld is. *Gaarde* zou taalkundig samenhangen met het aanbrengen van een omheining, zodat een dergelijk terrein niet zonder meer als een tuinbouwperceel behoeft te worden aangeduid (Carnoy, 1941). Hetzelfde geldt trouwens voor het woord *tuin* (omtuining). Men maakt een dergelijke dure omheining echter niet als het niet nodig is, zodat wij de term bij de tuinbouwnamen bespreken.

Bommelerwaard. Ammersooien: *Gaarden*, *Geerden* en *Langgaarden*; Delwijnen: *de Gaard*; Driel: *Geerden* en *Tijtsgaarden*; Hedel: *Garde* en *Geerden*; Rossum: *Zevengeerden*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *Gaard en Gaarden*; Elst: *de Gaard*; Loenen: *de Gaard*.

Tuinnamen zijn er slechts zeer weinig. In de Bommelerwaard alleen een *Boontuin* in Bruchem en een *Buitentuin* in Zaltbommel. In de Betuwe een *Moestuin* in Hemmen, een *Tuinstuk* in Herveld en de *Oude tuin* in Zoelen.

Met enige reserve brengen wij ook de naam *Beet* (Gameren) bij de tuingronden onder.

5. BOSNAMEN.

De in ons gebied belangrijkste, tot op de huidige dag doorgaande, vorm van bosbouw is de griendcultuur. Onder griend verstaat men hakhout van wilgen of elzen, soms beide gemengd. Vlechtwerk van wilgentakken is van het grootste belang voor de constructie van waterbouwkundige werken. Bij het onderhoud van de dijken komt veel griendhout te pas en in vroegere eeuwen, toen de dijk nog „verhoefslaagd” was en iedere grondbezitter het hem toegewezen stuk dijk zelf moest onderhouden, behoorde bij ieder grondbezit een groter of kleiner perceel griendhout. Ook is door alle tijden heen bos een geschikte wijze van grondgebruik geweest voor afgelegen terreinen, die moeilijk op andere wijze konden worden geëxploiteerd. Om al deze redenen zijn bepaalde aanduidingen voor bosbegroeiing als veldnamen blijven voortleven.

Hoewel de taalkunde het woord *pas* als graslandnaam interpreteert, is de term in het rivierengebied als perceelsnaam en in de levende taal, bij uitsluiting van andere mogelijkheden, een typische bosnaam. In de Betuwe zijn de *pas*-namen zeer talrijk en wij moeten ons dan ook beperken tot de vermelding van een aantal voorbeelden in iedere onderzochte gemeente.

Aalst: *Druiverspas, Pas*; Bommel: *Essepas*; Dodewaard: *Elzenpas, Pas*; Driel: *Dertigroeden pas, Grietenpas, Erfpas, Hoekpas*; Elst: *Bloempas, Gasthuispas, Eimerensepas*; Gent: *Grote en Kleine pas*; Hemmen: *Elzenpas, Galgenpas*; Herveld: *Teunpas*; Heteren: *Bokkepas, Land achter de pas*; Hien: *Otterpas, Panovense Pas*; Homoet: *Rauwespas*; Huissen: *Rietpas*; Kesteren: *Pas*; Lent: *Elzenpas*; Maurik: *Bredepas, Joodsepas*; Ommeren: *Armenipas, Kerkepas*; Randwijk: *Pasje*; Zetten: *Heuvelpas, Kijkpas*; Zoelen: *Vijgenpas*.

In vergelijking met deze overvloed aan *pas*-namen is het curieus, dat *pas* in de Bommelerwaard nauwelijks voorkomt, hoewel er honderden percelen zijn, die op de wijze van een *pas* gebruikt zijn. De enige *pas*-naam, die wij kunnen vermelden, is de *Kleene Pas* te Aalst (Bommelerwaard).

Het typische *pas*-gebied van de Betuwe sluit aan op het door Westphal (1934, p. 137) beschreven *pasch*-gebied in het nabije Rijnland, waar *pasch* eveneens als bosnaam voorkomt.

Talrijke voormalige of huidige griendhoutpercelen in de Bommelerwaard worden aangeduid met de naam *dammen* (meervoud van *dam*). De naam hangt samen met de gewoonte om het griendhout op smalle dammen te telen. Ten einde de moerassige

percelen, die veelal voor de griendcultuur worden gebruikt, een betere drooglegging te verschaffen, graaft men over de lengte van de percelen brede greppels, terwijl de daardoor verkregen grond dient om de smalle repen tussen de greppels op te hogen. Deze krijgen daardoor de vorm van lange smalle dammen. Wordt het griendhout later gerooid, dan worden de dammen en greppels geëgaliseerd, maar voor de opmerkelijke waarnemer blijft de oude dammenaanleg steeds zichtbaar.

Veldnamen met *dammen* zijn de volgende:

Aalst: *Dammen*; Ammersooien: *Dammen*, *Dammen van de armen* of *Dorpsbos*; Bruchem: *Zesdammen*; Delwijnen: *Dammen*; Driel: *Dammen*, *Dammen van Elizabethgesticht*, *Dammen van de Keukenschrijver*, *Dammen van Oort*; Gameren: *Dammen*, *Korensdammen*; Kerkwijk: *Dammen*; Zaltbommel: *Varkensdammen*; Zuilichem: *Dammen*.

In de Betuwe komen veldnamen met *dammen* niet voor. Behalve de *dammen*-namen in de betekenis van bos zijn er, door het gehele gebied verspreid, namen met *dam* in de zin van waterkering. Deze betekenis stemt zozeer overeen met het huidige taalgebruik, dat het niet nodig lijkt, er voorbeelden van te geven.

Veldnamen met *griend* komen weinig voor, hetgeen er op zou kunnen wijzen, dat de huidige term *griend* in ons gebied van jonge datum is. Bovendien zijn ze in de Betuwe zeldzamer dan in de Bommelerwaard. Wij noemen als voorbeelden uit de B o m m e l e r w a a r d:

Biesgriend, *Welsegriend* en *Zandgriend* (Aalst); *Dorpsgriend* (Bruchem); *Biesgriend* en *Domineesgriend* (Zuilichem).

en uit de B e t u w e:

De Griend of *het Griend* in Elst, Kesteren en Maurik.

Enkele percelen worden aangeduid met namen, waarin het onderdeel *rijs* voorkomt. Men vergelijke met rijshout. Men vindt een *Geelrijs* en *Rijswaarden* onder Ammersooien (Bommelerwaard) en een *Drubbersrijswaard* onder Maurik (Betuwe). Ook de dorpsnaam *Rijswijk* (gem. Maurik) past in deze opsomming. Men krijgt de indruk, dat de naam vooral bij buitendijkse gronden voorkomt; behalve onze voorbeelden uit Ammersooien en Maurik levert de top. kaart nog vele rijswaarden op.

In de Bommelerwaard en omgeving is het woord *weerdenhout* bekend, hetgeen synoniem is met wilgenhout. Het onderdeel *weerden* is wellicht hetzelfde als in de *weerd* (*waard*)-namen (zie hiervoor p. 9 e.v.). Zowel Delwijnen als Gameren bezitten een *Waardebos*.

In aansluiting op de besproken termen, die typisch zijn voor de griendcultuur, noemen wij de *mosterd*-namen. Dit zijn geen bosnamen, maar namen voor dijken, dammen of wallen, die met behulp van vlechtwerk van wilgen of takkebossen zijn geconstrueerd. Deze takkebossen of vlechtwerken, oudtijds *mutsaerts* genaamd, gaven hun naam aan de hiermee versterkte dammen, die in de volksmond werden verbasterd tot *mosterddijken* en *mosterwallen*. We vinden

in ons gebied een *Mosterdwal* in Zoelen (Betuwe). Elders in het rivierengebied treffen wij bijvoorbeeld een *Mosterddijk* aan in het Land van Heusden en Altena.

Bos, bus, buske zijn de meest verbreide namen voor de aanduiding van bospercelen en hebben in ons gebied gewoonlijk betrekking op griendhout. Zij komen zowel in de Bommelerwaard als in de Betuwe op vele plaatsen voor, hetgeen uit de volgende verkorte opsomming kan volgen.

Bommelerwaard. Aalst: *Bos, Dorpsbos, Domineesbos*; Ammersooien: *Buskempke, Timmermansbos*; Bruchem: *Gasthuisbos*; Delwijnen: *Buske, Kerkebos, Loobos*; Gameren: *Elzenbos, Kooibos*; Hedel: *Hazenbos*; Kerkwijk: *Bosbeemd, Kraaienbos*; Zaltbommel: *Schietwilligebos*; Zuilichem: *Flierbos, Stammenbos*.

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *de Bossen*; Elst: *Elzenbos*; Gent: *Boske*; Hemmen: *Smidsbos*; Hien: *Iepenbos*; Lienden: *Eikenbos*; Maurik: *Essenbos*; Ommeren: *Sterrebos*; Valburg: *Struikbos*; Zoelen: *Sternbos*.

Onder een *peut* verstaat men in het door ons bestudeerde gebied een jonge (of kleine) boom. Men koopt bijvoorbeeld populierenpeuten. Als veldnaam is *peut* niet zeldzaam. Wij voelen deze term aan als een aanduiding voor een terrein, waarop een bos gegroeid heeft, waarvan de bomen niet erg groot waren. Ze komen voor in:

Bommelerwaard. Ammersooien: *Peut*; Delwijnen: *Peutebos*; Driel: *Peutkamp*; Hedel: *Pootkamp*; Zaltbommel: *Kleine Peutje, Lange Peut, Peut, Zeventien hont peut*; Zuilichem: *Peutwei*.

Over- en Neder-Betuwe. Elst: *Peuterskamp*; Herveld: *Peuterkampen*; Heteren: *Peuterkamp, Peuterkampen*.

Een terrein met een aanzienlijke uitgestrektheid onder Delwijnen (Bommelerwaard) heet *Vorst*. Het vormt een ver van de wegen gelegen uitstulping van goede kleigrond, aan drie zijden omringd door moerassige broekgronden. Indien dit terrein bos is geweest, dan moet het zeer gecontrasteerd hebben met het moerasbos in de omgeving. Het is stellig een hoog opgaand loofhoutbos geweest. Andere *vorst*-namen zijn ons in het onderzochte gebied niet bekend geworden.

In de Bommelerwaard komen een aantal *loo*-en voor. Het zijn opwelvingen van de diepere ondergrond van het rivierkleigebied, (zandige opduikingen uit de pleistocene of oud-holocene periode) die zeer sterk opvallen temidden van de moerassige en zeer zware komkleigronden, waaruit ze omhoogsteken. In deze zin zijn de *loo*-en van de Bommelerwaard identiek met de *donken*¹⁾ van de Alblasserwaard en omgeving, waarvan er vele zijn opgespoord door T. Vink (1926). Tracht men zich voor te stellen, hoe deze zandige heuveltjes begroeid zijn geweest in de tijd, voorafgaande aan de openlegging van het landschap, dan kan het haast niet anders, of

¹⁾ In onze verzameling komt slechts één *donk*-naam voor, n.l. de *Hazendonk* te Maurik.

zij moeten met hoog opgaand geboomte, eiken en berken, begroeid zijn geweest, die sterk afstaken tegen de moerasbegroeiing van de komkleigronden. Is *loo* een bosnaam, dan lijkt het begrijpelijk, dat de naam van het bos op de heuveltjes, die het bos droegen, is overgegaan. Als aanduiding van de bedoelde zandheuveltjes is de term *loo* in de *Bommelerwaard* een levend woord.

Bruchem *Zandlootje*; Delwijnen: *Loo*, *Grote Loo*, *Loobos*; Gameren: *Loo*; Zaltbommel: *Bommelse loo*.

Een enkele *loo* draagt een andere naam, n.l. *de Keilder* (Delwijnen).

In de *Betuwe* komt de naam *loo* ook als perceelsnaam voor, echter zonder dat het verband met de bodemgesteldheid of de voormalige begroeiing overtuigend is. Onze lijsten vermelden er slechts weinige:

Huissen: *Loostraat*; Maurik: *Scherlo* (dubieus); Zetten: *Loo*, *Lootje*.

Volgens Oedin (1946, p. 20) lag *het Loo* in Huissen op een kaart van 1523 (?) iets ten zuiden van Groot Holthuizen.

Er zijn meer *loo*-namen geweest, hetgeen reeds kan blijken uit Heldring's *Wandelingen door de Betuwe* (1838/1839).

Onder de weinige *woud*-namen die wij aantreffen, bevinden zich waarschijnlijk nog fantasienamen.

Over- en Neder-Betuwe. Hien: *Groenewoud*; Ingen: *het Woud*; Randwijk: *Groenewoud*, *Kleine woud*.

De *hout*-namen geven ons geen aanleiding tot opmerkingen. *Bommelerwaard*, Kerkwijk: *Houtriet*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *Houtakker*; Dodewaard: *het Hout*; Elst: *Houtdries*; Hemmen: *Houtoven*; Herveld: *Houtakker*; Huissen: *Holthuizen*; Kesteren: *Westerhout*; Zetten: *Lindhout*; Zoelen: *Houtkoper*.

Rot komt in de *Bommelerwaard* enige malen als perceelsnaam voor, n.l.:

Bruchem: *Bouwenrot*; Delwijnen: *Rot*; Hedel: *Kaprot*, *Rot*. Wij zouden deze naam in verband willen brengen met *rode*, hetgeen in overeenstemming is met het Middelnederlands Woordenboek en het Woordenboek der Nederlandse taal. Echter kan ook gedacht worden aan *rot* in de betekenis van onderdeel van een buurschap, soms *blok* of *gilde* genoemd. Volgens Martens (1925, p. 172, 179) kende men in de Tielerwaard een onderverdeling der heerlijkheden in blokken en rotten. In Wijchen (Maas en Waal) waren de rotmeesters identiek met de gildemeesters van elders. Men vindt daar het *Dorpsrot*, *Boschkantsrot*, *Passerot* en *Woesikslot*.

Verder zijn zowel uit de *Bommelerwaard* als de *Betuwe* perceelsnamen bekend met het bestanddeel *rooien* of *raaien*. De *rooi*-namen zijn echter onzeker, daar deze soms duiden op de kleur van de grond, zoals reeds in een vorige publicatie werd aangetoond (Edelman, 1947, p. 85). Volledigheidshalve laten wij het lijstje volgen:

Bommelerwaard. Driel: *Hoge rooien*; Hedel: *Leenrooien* of *Leenroeien*; Rossum: *de Rooies*.

Over-Betuwe. Elst: *Raaien* (buurschap), *Raaieweide*, *Raaielanden*; Gent: *de Raaie*.

Laren zijn in ons gebied niet zeldzaam. De gebruikelijke verklaring van deze naam is: open plek in het bos. In een enkel geval menen wij de terreinsgesteldheid van een met *laar* aangeduid terrein geheel in overeenstemming met deze opvatting te kunnen brengen. Wij bedoelen *de Laren* van Bruchem in de Bommelerwaard. Dit, ver van de dorpskom, temidden van een grote moerassige kom gelegen terrein steekt als een punt in het grondgebied van de westwaarts volgende nederzettingen Kerkwijk en Delwijnen (zie fig. 4). Dit betekent, dat de Bruchemers rechten op het terrein konden doen gelden in de tijd, toen het vaststellen van grenzen van belang werd. De kommen met hun moerasbegroeiing zijn oorspronkelijk waardeloos geweest, hetgeen mede blijkt uit de

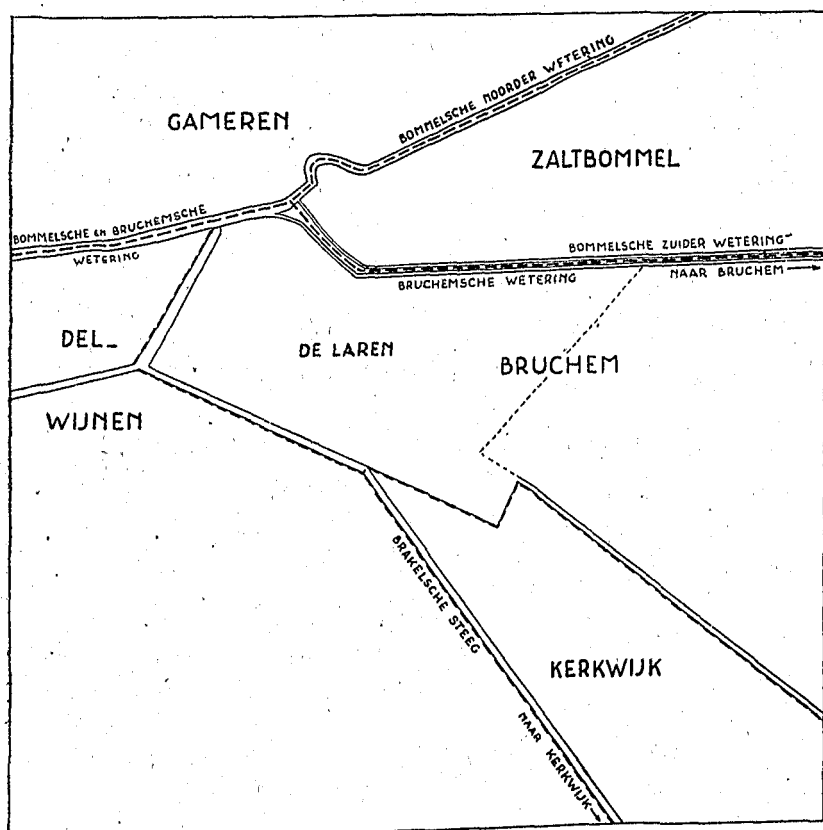

Fig. 4. Situatie van *de Laren* van Bruchem (Bommelerwaard).

Situation of the „*Laren*” (name for open spot in a woodland) .
at Bruchem (Bommelerwaard).

veelal rechtlijnige grenzen van de heerlijkheden in deze gebieden. De uitstulping van het Bruchemse gebied in de komgronden, die ogenschijnlijk bij andere dorpen behoren, doet vermoeden, dat het terrein reeds tevoren waarde had en door de Bruchemers werd gebruikt. Dit kan alleen als het beweidbaar land was. Het is dus alleszins denkbaar, dat deze laar een open plek in het (moeras)bos is geweest, die als weiland gebruikt is voor de eigenlijke ontginning van het gebied. *Laar*-namen vinden we als volgt verdeeld:

B o m m e l e r w a a r d. Bruchem: *Laren, Lerkens*; Delwijnen: *Laren*; Driel: *Laar*; Hedel: *Laren*.

B e t u w e. Elst: *Laar* (buurschap), *Laar* (Reet), *Laar* (Merm); Gent: *Laarpoel*.

Aan deze lijst voegen wij toe een lijst van namen met het bestanddeel *laar* (*ler*), zonder te willen beweren, dat deze alle van *laar* (open plek in een bos) zijn afgeleid. Waarschijnlijk schuilen hier wel enkele persoons- of beroepsnamen onder.

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Henselaar*; Ammersooien: *Ezeelaar, Schetselaar* of *Schutselaar*; Driel: *Vogelaar*.

B e t u w e. Bommel: *Simpeller*; Elst: *Bredeler, Schebbelaar*; Herveld: *Schebbelaar*; Lienden: *Domselaar, Droeselaar*.

Eendenkooien zijn in het oudtijds moerassige rivierkleigebied steeds een belangrijke bron van bestaan geweest. Ze bestonden uit een gegraven zogenaamde „plas” van ongeveer 60 bij 100 m. Op elk der hoekpunten werd een vangpijp gegraven, de zogenaamde „kelen” (zie fig. 5). Zowel plas als kelen zijn geheel gecamoufleerd door bomen en struikgewas. Al naar gelang van de windrichting wordt een van deze overdekte kelen gebruikt om de eenden te vangen. Daar de terreinen van een eendenkooi dus altijd met bos begroeid zijn, hebben wij de *kooi*-namen onder de bosnamen gegroepeerd. De namen de *Plas* (Aalst en Ammersooien) en de *Keel* (Aalst) sluiten bij de eendenkooien aan.

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Grote kooi, Keel, Kooi, Kooike, Oude kooi, de Plas*; Ammersooien: *Plas*; Delwijnen: *Kooi, Kooien, Kooikamp*; Driel: *Kooiheuvel, Kooi, Pollekooi*; Gameren: *Ganzenkooi, Kooi, Kooikampke, Kooibos, Oude kooi*; Hedel: *Kooi, Kooihof, Kooikamp*; Nieuwaal: *Kooihoek*; Zuilichem: *Ganzenkooi, Kooi, Kooikamp*.

B e t u w e. Elst: *Kooi*; Valburg: *Pielekooi*; Zoelen: *Kooi*.

Op de stafkaarten, ten behoeve van de oorlogvoering door de Engelse legerleiding van Nederland gemaakt, is speciale aandacht aan de eendenkooien besteed. Men vertaalde eendenkooi door *duck de Coy*! Volgens een mededeling van dr ir Joh. van Veen hebben de Hollanders in de 17e eeuw onder leiding van de waterbouwkundige Vermuyen het kooibedrijf, zoals dat hier te lande werd uitgeoefend, in het Wash district (Oost-Engeland) geïntroduceerd. De benaming *eendenkooi*, kortweg *de kooi*, werd in de Engelse taal opgenomen als *decoy* (Bense, 1938).

Wij besluiten dit hoofdstuk over de bosnamen met de *haar*-namen. Onder een *haar* verstaat men in het rivierengebied de

opslag van knotwilg of populier. Bij het hakken van de griend gaat de haar er af en blijft de stronk staan. Van een boom, die niet wil groeien wordt gezegd: Het wordt geen boom, het blijft maar een haar. Volgens dit taalgebruik is een haar een terrein, begroeid met opslag van bos. Men verwarre dit niet met een hakhoutbos, waar de stronken in een plantverband staan en de bomen ruimte hebben uit te stoelen. Slaat wilgenhout op, dan staan de haren zo dicht bijeen, dat zij onmogelijk tot normale bomen kunnen opgroeien en een ondoordringbare wildernis vormen.

De ligging van de met *haar* of *haren* aangeduide terreinen is zodanig, dat wij ons wel kunnen voorstellen, dat zij eertijds met bosopslag begroeid zijn geweest. De *Haren* te Hedel liggen op zeer zandige overslaggrond. Na de dijkdoorbraak is het terrein lange tijd buiten cultuur geweest en sloeg overal het wilgenhout spontaan op. Wij zagen dit verschijnsel op overslagzand na de dijkvernieling bij Elden, die in de winter 1944—45 door de Duitsers is veroorzaakt, teneinde de Betuwe te inunderen (Edelman—Pijls, 1946). Op andere plaatsen zijn het afgelegen terreinen, die door hun moerassige ligging buiten cultuur zijn geraakt en door bosopslag overwoekerd. Weer andere *haren* zouden door een ongunstige bodemgesteldheid buiten productie zijn geraakt.

Wordt een terrein geabandonneerd en raakt het met bosopslag begroeid, dan heet het in ons gebied een *haar*; geraakt het onder een grasbegroeiing, dan heet het een *dries* (zie paragraaf 3).

De door ons gevonden *haren* zijn:

B o m m e l e r w a a r d. Ammersoien: *Haar, Haren, Haarstraat*; Driel: *de Haar* (U); Hedel: *Freules haren, Haren, Harense straat*; Kerkwijk: *Kromhaar*; Nieuwaal: *Haren* (blok), *Harenputten* (blok); Zuilichem: *Haren, Dominees haren*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Herveld: *Harings, Lange haar*; Lienden: *de Haar*; Ommeren: *Kleine haar, Grote haren, Harense straat*; Opheusden: *de Haar*; Randwijk: *de Haar*.

Volledigheidshalve vermelden wij hier nog enkele perceelsnamen, genoemd naar bepaalde bomen. Opgemerkt dient te wor-

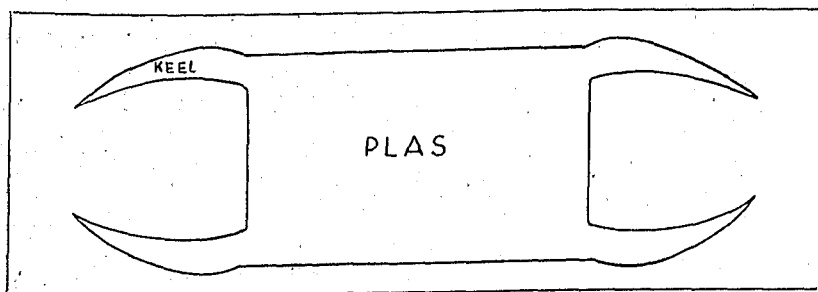

Fig. 5. Plattegrond van een eendenkooi.
Plan of a duck decoy.

den, dat losse bomen dikwijls als merktekens voor grensscheidingen werden gebruikt.

Bommelerwaard. Ammersoijen: *Elzenkamp*; Bruchem: *Lindenboom*; Delwijnen: *Kromme wilg*; Driel: *Essenbos*, *Vlierd*; Gameren: *Elskamp*, *Elzenbos*; Hedel: *Elskamp*; Kerkwijk: *den Eik*; Zaltbommel: *Elzenkampen*, *Schietwilligebos*; Zuilichem: *Berkenswoord*, *Flierbos*.

Over-en-Neder-Betuwe. Aalst: *Doornenboom*; Bemmelen: *Elzenakker*, *Essepas*, *Eker*; Doornenburg: *Eikelenkamp*, *Peppelstuk*; Driel: *Els*; Echteld: *Essendaal*; Ek en Wiel: *Elzenakkers*; Elst: *Elzenbos*, *Peppelstuk*, *Peppelwei*; Gent: *Elzenbeumke*; Hemmen: *Elzenpas*, *Vijf wilgen*; Herveld: *Elzenpas*, *Sparrenveld*; Heteren: *Beukenheim*, *Elzepas*, *Peppel*; Hien: *Ekenland*, *Peppel*, *Iepenbos*; Huissen: *Flierenhoek*; Ingen: *Wilgenweidje*, *Essenbroek*, *Peppelenhol*; Kesteren: *Lindenboom*, *Peppel*, *Peppelenwoerd*; Lakemond: *Elzenkamp*; Lent: *Elzenpas*, *Vlieren*; Lienden: *Eikenbos*; Maurik: *Essenbos*; Medel: *het Eek*, *de Essendoorn*; Ochten: *de Beuk*; Ommeren: *Elzenkamp*; Valburg: *de Eenwilg*, *Eikelenakker*; Zetten: *den Els*, *Elzenkamp*, *Fliert*, *Lindenhout*.

6. NAMEN VAN HUIZEN EN ANDERE GEBOUWEN.

Tal van namen herinneren aan gebouwen, die vroeger op het perceel hebben gestaan. In een aantal gevallen draagt het perceel nog een huis, hetwelk al dan niet de oude naam voert. De verzamelaars maakten geen onderscheid tussen jonge en oude namen. In de Betuwse dorpen besteedden de opnemers minder aandacht aan de dorpskernen dan in de Bommelerwaard, zodat het aantal huisnamen, waarover wij beschikken, in de Bommelerwaard groter is dan in de Betuwe. Wij groepeerden de huisnamen naar het bestanddeel, dat op het gebouw betrekking heeft. Allereerst die, samengesteld met *hof*. De verzameling bevat honderden *hof*-namen, kennelijk van ongelijke ouderdom en betekenis, maar waarvan er ongetwijfeld vele middeleeuws zijn, hetgeen blijkt uit de ligging van de percelen ten opzichte van de middeleeuwse dorpsheuvels (zie pag. 8) en van de middeleeuwse ontginningen van de moerasige komgebieden.

De gebruikelijke opvatting is, dat vele nederzettingen ontstaan zijn uit een oude curtis, in de landstaal „hof” genaamd, die het economisch en politiek centrum van het territoire was. Later zou het hof-systeem „verworden” en het tot de hof behorende gebied uit elkaar gevallen zijn. Daardoor zou een aantal min of meer onafhankelijke boerderijen zijn ontstaan, waaruit zich geleidelijk de huidige toestand zou hebben ontwikkeld. Hoewel er in de loop der tijden uiteraard tal van boerderijen door samenvoeging van delen van eertijds grotere bezittingen zijn ontstaan, zijn er enkele historische feiten bekend, die met de bovengenoemde ontwikkeling in strijd schijnen te zijn. Wij noemen hier de talrijke schenkingen van land aan kerkelijke instellingen, waaruit blijkt, dat velen land in eigendom hadden, dat zij weg konden schenken. Fockema Andreae heeft er op gewezen, dat de oudste landgoederen, waarvan de samenstelling bekend is, uit land bestonden, dat over grote

afstanden verspreid lag ¹⁾). Uit deze en andere argumenten blijkt, dat reeds in de vroegste tijden, waarvan wij iets weten, het grondbezit over vele personen verdeeld was. Het is ook bekend, dat aan deze toestand geleidelijk een einde is gekomen ten nadele van de boerenstand en ten voordele van een talrijke feodale adel.

In deze ontwikkeling is voor de traditionele grote en machtige curtis in het algemeen nauwelijks plaats. Wel zal in iedere nederzetting van betekenis een centrum hebben bestaan, waarvan de economische betekenis van de omstandigheden afhing. Wij menen dit centrum terug te vinden in de perceelsnamen van het type *Hof*, *de Hof*, *het Hof*, *Op 't Hof*, *Oude Hof* ²⁾, welke namen schaars zijn en waarvan er ook nooit meer dan één per nederzetting gevonden wordt:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *den Hof*; Ammersooien: *het Hof*; Bruchem: *de Hof*, *Oudenhof*; Delwijnen: *het Hof*; Driel: *het Hof*; Gameren: *Oudenhof*; Hedel: *het Hof*; Op 't Hof; Kerkwijk: *Hof van Alderwijk*.

B e t u w e. Andelst: *den Hof*; Bommel: *den Hof*; Driel: *Oldenhof*; Ek en Wiel: *de Hoof*; Heteren: *het Hof*; Ingen: *het Hof*, *Oudenhof*; Ochten: *het Hof*; Valburg: *den Hof*; IJendoorn: *het Hof*.

Er bestaan nog twee andere *hof*-namen, één algemeen, één zeldzaam, die de aandacht verdienen: *Hoge Hof* en *Lage Hof*. De gedachte, dat de één hoog gelegen en de ander laag gelegen zou zijn, moet men laten varen, aangezien in het terrein in het geheel niet blijkt, dat de *Lage Hoven* lager liggen dan de *Hoge Hoven*. Op grond van de volgende overwegingen zijn wij geneigd, deze namen in verband te brengen met de hoge en lage jurisdictie, zoals die zich in de na-Karolingische tijd ontwikkelden. Het is bekend, dat verreweg de meeste heerlijkheden dagelijkse heerlijkheden waren, waaraan slechts de lagere rechtspraak verbonden was. De bezitters van deze lage jurisdictie woonden veelal in een voorname woning van het type *de Hof*, *het Hof*; later ook *het kasteel* enz. De naam *Lage Hof* is dan ook slechts in gebruik gebleven in nederzettingen, die niet tot een heerlijkheid behoorden, of die te onbelangrijk waren om een zelfstandige dagelijkse heerlijkheid te vormen en waar de heer of de vertegenwoordiger daarvan slechts nu en dan kwam voor het uitoefenen van de rechtspraak. De plaats waar dat gebeurde is mogelijk thans nog bekend als *de Lage Hof*.

Wij noteerden een *Lage Hof* in Kerkwijk (gem. Bruchem, Bommelerwaard), onder Wordragen (gem. Ammersooien, Bommelerwaard) en in Zetten (gem. Valburg, Betuwe).

In de meeste nederzettingen treft men een *Hoge Hof* aan. Wij zouden in deze naam de herinnering willen zien aan de plaats, waar de functionaris van de hoge rechtspraak, later veelal de vertegenwoordiger van de landsheer, gevestigd was. Men vindt ze in:

¹⁾ Mondelinge mededeling op de bijeenkomst van de Studiekring voor de geschiedenis van de landbouw te Amsterdam in 1947.

²⁾ Vgl. Martens, 1925, p. 179.

B o m m e l e r w a a r d: Ammersooien, Bruchem, Delwijnen, Gameren, Hedel.

B e t u w e: Andelst, Dodewaard, Echteld (één in het dorp zelf en één in de buurtschap Medel), Elst (één in het dorp, één in de buurschap Reet en één in de buurschap Merm), Gent, Herveld, Zetten.

In Ek vonden wij een *Ophof*, die mogelijk synoniem is met *Hoge Hof*. Opgemerkt zij, dat in Gameren zowel twee *Hoge hoven* als twee *Oude hoven* voorkomen. Uit de bodemkundige opneming van dit gebied is echter gebleken, dat ze aan weerszijden van een belangrijke oude Waalarm zijn gelegen, zodat we moeten aannemen, dat we hier met twee afzonderlijke nederzettingen te maken hebben.

De toestand betreffende deze hoven is in ons gebied geheel anders dan in Vlaanderen, waarmede wij getracht hebben een vergelijking te treffen. Blijkens de Flou (1914-1938) is de naam *Neerhof* in honderden plaatsen de naam van een kasteelboerderij, dus de boerderij, die annex is aan het kasteel van het dorp. De Franse naam van een dergelijke boerderij is *Basse-cour*. Slechts in een enkel door ons onderzocht dorp troffen wij nog een kasteel met een kasteelboerderij aan n.l. te Hemmen; het versnipperd grondbezit is in het Nederlandse rivierengebied waarschijnlijk traditioneel. Overigens is de kwestie der Hoge en Lage Hoven eerst tot een oplossing te brengen door een grondig historisch-juridisch onderzoek. Naar wij hopen zal in de toekomst een deskundige zich daar nog eens mee bezig houden. Met belangstelling zien wij de uitslag daarvan tegemoet.

De overige *hof*-namen zijn ontleend aan eigenaren, respectievelijk bewoners of beroepen, aan de plaats van vestiging, aan de vorm of kleur, of anderszins. Onder *hof* verstaan wij in deze gevallen eenvoudig boerderij. Bij het opstellen van de lijst ondervonden wij moeilijkheden met het bestanddeel *hoef*, dat zowel in de tegenwoordige betekenis van boerderij als in de oude betekenis van een landmaat kan voorkomen. De samenstellingen met *hof* zijn de volgende:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Armoeienhof*, *Bestenhof*, *Bollenhof*, *Bonenhof*, *Grotenhof*, *Maaikenshof*, *Schoolhof*, *Sluikshof*, *Stammenhofke*, *Wuurdshof*, *Hofke*; Ammersooien: *Beershof*, *Bestenhof*, *Bestevadershof*, *Boefshof*, *Boxhof*, *Boterhof*, *Bovenhof*, *Brabershof*, *Engelenhof*, *Festershof*, *Giershof*, *Hernkeshof*, *Hof op het Heust*, *Hof van Ammersooien*, *Hof van J. de Weert*, *Hokezenhof*, *Hoveniershof*, *Jan Deijnenhof*, *Jannenhof*, *Langehof*, *Maaienhof*, *Melissenhof*, *Ortjes- of Aartjeshof*, *Pasnagelhof*, *Peter Janshof*, *Peter van Groeshof*, *Pietje van Waalshof*, *Pottenhof*, *Valeshof*, *Schuttershof*, *Speelmanshof*, *Vadershof*, *Weertshof*; Bruchem: *Annekeshof*, *Diaconiehof*, *Gasthof*, *Goos Wolkeshof*, *Groenhoven*, *Juffershof*, *Kershof*, *Loeneshof*, *Lijnenhof*, *Notenhof*, *Ontvangershof*, *Reinierkenshof*, *Ruttenhof*, *Smidshof*, *Spanjeshof*, *Tieleshof*,

Verzijlenhof, Vrouw van Sassenhof, van Willenshof, Weteringshof; Delwijnen: Brouwershof, Hof van Willem v. Zon, Kokkenhof, Mol-
lenhof, Heuf, Lubbershof, Vreugdenhof; Driel: Bartenhoffje, Em-
pelenhof, Geerhof, Heemraadshof, Heufke, Hoekhof, Hof den Bulk,
Horshof, Kapelhof, Lange Hof, Mienekeshof, Mosterdhof, Poelsen-
hof, Valkhof, Vossenhof, Zwartenhof; Gameren: Adammenhof,
Florishof, 's Graventenhof, Grietje Muldershof, Hof voor het slot,
Jongbloetenhof, Keppelenhof, Leske van Oshof, Mollenhof, Rovets-
hof, Schoenmakershof, Sikkelenhof, St Janshof, Spiegelhof, Spil-
lenaarshof, Stoutenhof, Strelenshof, Teunis Maartenhof, Tijssenhof,
Vergoltershof; Hedel: Bestenhof, Boxhof, Gerrit Joostenhof,
Heufke, Hophof, Kooihof, Krabbenhof, Leijgenhof, Metselaarshof,
Petenhof, Piekenhof, Pollenhof, Rondenhof; Nieuwaal: Blauwenhof,
Bommelse hof, Frankenhof, Glazemakershof, Heershof, Jonkbloeten-
hof, Leeuwenhof, Maartenshof, Menistenhof, Meursenhof, Pouwen-
hof; Rossum: Appelenhof; Zaltbommel: Bloemenshof, Hoogsdenhof,
Waluwenhof; Zuilichem: Maameuenhof, Muldershof, Oliehof,
Sarenhof, Schoutenshof, Smidshof.

Over- en Neder-Betuwe. Aalst: Beersenhof, Maria's
hof, Nellie's hof; Bemmelt: Bemmelt's hof, Stekkenhof; Dodewaard:
Vredenhoven; Doornenburg: Stinzenhof, Zwarte hof; Driel: Kruit-
hof, Nieuwenhof, Oldenhof; Echteld: Broedershof; Ek: Spijkerhof;
Elst: Bredelandshof, Brienenshof, Dekkershof, Eschhof, Grote hof,
Heufke, Hof van Eiman, Keulenhof, Plattehof, Rondenhof, Rozen-
hof, Stientjes hofje, Tillenhof, Witte hof, Zwarte hof; Gent:
Anna's hof, Elisa's hof, Klittershof, Munnikenhof; Herveld:
Mangelmanshof; Heteren: het Grote hof, het Kleine hof, Mariënhof,
Meindershof, Prinsenhof, Tulkeshof; Hien: Hofke, Molenhof
Rossenhof, Rozenhof; Huissen: Steltenhof; Indoornik: Holtmul-
lershof; Ingen: Molenhof; Kesteren: Hazenhof, Johanneshof,
Maria's hof, Muldershof, Palmerhof, Prinsenhof, Schenkhof; Lent:
Fruithof, Geldershof, Hof van Holland, Hofke, Pothoven, Porren-
hof, Rijershof, Warmehof; Lienden: Abdijhof; Maurik: Endhof,
Maasenhof, Mariënhof, Pelshof; Medel: Medelshof, Prinsenhof;
Ochten: Bagijnshof, Heufke, Keizerhof, Lindenhof, Schenkhof,
Vredenhoven; Ommeren: Krommenhof, Meienhof; Opheusden:
Alie's hof, Hofke; Randwijk: Elskenshof, Kuipershof; Valburg:
Heufke, Hoogse hof; IJendoorn: Anna's hof, Hofke, Keizershof,
Kokkenhof, Lusthof; Zetten: Hofke; Zoelen: Eddy's hof, Heufke,
Heuvenhof, Mariahof, Rusthof, Valkenhof.

De naam *hemelrijk* is mogelijk in verband te brengen met
heymael. Beekman (1905, p. 796), die dit woord uitvoerig besprak,
verklaart het als plaats, waar het gericht gehouden werd. In ons
gebied zou een hemelrijk kunnen wijzen op een oud centrum van
waterstaatkundig beheer; ze zijn namelijk niet in verband te brengen
met het bestuur van de huidige waterstaatkundige eenheden. Mis-
schien ook is te denken aan een synoniem met *Hoge Hof*. De
juiste betekenis moeten wij echter in het midden laten. De afleiding
Hemelrijk van *Hamrik* die men in de literatuur wel vindt, lijkt ons

in verband met de hier specifieke huisnaam niet aanvaardbaar. De volgende namen zijn ons bekend:

Bommelerwaard. Kerkwijk: *Hemelrijk*; Nieuwaal: *Heemrijk*; Zaltbommel: *Hemelrijk*.

Betuwe. Driel: *Hemelrijk*; Indoornik: *Hemelrijk*.

Huisnamen zijn weinig algemeen. De lijst geeft de indruk, dat de *huisnamen* eenvoudig synoniem zijn met de *hof-namen*. We treffen aan namen zoals *Huis te Gent*, *Oude Huis*, *Hoge Huis*, enz. De lijst is als volgt:

Bommelerwaard. *Oud huis* in Aalst en Driel.

Betuwe. Andelst: *Oud huis*; Dodewaard: *Hoge huis*; Doornenburg: *Huis de Steen*; Gent: *Huis te Gent*; Medel: *'t Huis Medel*; Ommeren: *Hoge huis*; Valburg: *Hoge huis*; Zetten: *Witte huis*.

Tot de groep van namen van voornaam behuizingen behoren een aantal aanduidingen, waarvan sommige ongetwijfeld zeer oud, andere mogelijk jonge fantasienamen zijn. Voor al deze namen geldt dat ze slechts zeer onvolledig zijn verzameld.

Op enkele plaatsen treft men rechtstreekse *burg-namen* aan:

Bommelerwaard. Bruchem: *het Burge*; Driel: *de Burgkamp*; Rossum: *de Burg*; Zaltbommel: *de Burgwal*; Zuilichem: *de Burg*.

Over-en-Neder-Betuwe. Hien: *de Burger*; Lienden: *het Kortburger*.

Daarnaast kennen wij samenstellingen met het bestanddeel *burg* (*burcht* of *berg*). Hieronder bevinden zich stellig jongere namen, die geen enkele betekenis hebben, naast andere, die mogelijk interessant zijn:

Bommelerwaard. Delwijnen: *Kloppenburg(erkamp)*; Driel: *Asberg* of *Asburg*, *Hopenberg*, *Spiegelenburg*, *Vastenburg*; Gameren: *Kuppenburg*; Hedel: *Leyenberg*, *Uilenburg*; Nieuwaal: *Noordenburg*, *Orenburg*, *Sporenborg*; Zaltbommel: *Kloppenburg*.

Over-en-Neder-Betuwe. Aalst: *Eikenburg*; Andelst: *Bergstuk*, *Donderberg*; Bommel: *Kinkelenburg*, *Klappenburg*, *Ossenburg*, *Valkenburg*; Dodewaard: *Klinkenberg*, *Bibillenberg*; Echteld: *Duikenburg*, *Malburg*, *Nonnenberg*; Elst: *Assenburg*, *Donderberg*, *Duckenburg*, *Leyenberg*, *Molenberg*, *Stemperburg*, *Vosbergen*, *Vredenburg*; Gent: *Kattenberg*, *Steenbergen*; Herveld: *Appelenburg*, *Bergstuk*; Heteren: *Donderberg*, *Nijburcht*, *Rooienburcht*, *Sprokkelenburcht*, *Uilenburcht*, *Wortelenburcht*; Hien: *Bunkenburger*, *Peterburcht*, *Nijenburcht*; Huissen: *Steenburg(erveld)*; Ingen: *Klinkenberg*, *Luchtenberg*, *Rustenburg*, *Voorburg*, *Vredenburg*; Kesteren: *Heilenberg*; Lakemond: *Doeienburg*, *Rustenburg*; Lienden: *Bomberg*, *Boutenburcht*; Ochten: *Appelenburg*, *Uilenburg*; Ommeren: *Spilbergen*; Opheusden: *Snellenburg*, *Toornenburg*; Valburg: *Tepelenburg*, *Valburg* (dorpsnaam); Zetten: *Brandenburg*, *Hessenberg*, *Sleeënborg*; Zoelen: *Hoekenburg*, *Perenburg*, *Scharenburg*, *Steurenburg*.

Voor de samenstellingen met *stein* en *heim* geldt hetzelfde als wat voor de *burg-namen* is gezegd.

Bommelerwaard, Gameren: *Markenstein* (erbos); Hedel: *Blankenstein*.

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *Oostheim*; Driel: *Vredestein*; Echteld: *Medestein*, *Ommerstein*; Heteren: *Beukenheim*; Kesteren: *Leuvestein*; Lienden: *Kermestein*; Maurik: *Ottenstein*; Ochten: *Medestein*; Zetten: *Gerpestein*; Zoelen: *Rooienstein*, *Wittenstein*.

Kamer komt ook enige malen als huisnaam voor, en vestigt de indruk vrij oud te zijn.

Bommelerwaard. Driel: *Kloosterkamer*, *Piderse kamer*; Zuilichem: *Stenen kamer*.

Over- en Neder-Betuwe. Elst: *de Kamer*; Herveld: *Stenen kamer*; Hien (Welie): *Rutkamer*; Zoelen: *Franse kamer*, *Stenen kamer*.

Toren en poort kunnen soms aan versterkte behuizingen herinneren:

Bommelerwaard. Ammersooien: *de Toren*; Delwijnen: *de Poort*; Hedel: *Rooipoort*; Zaltbommel: *de Toren*; Zuilichem: *de Poort*.

Over- en Neder-Betuwe. Aalst: *de Poort*; Ek (en Wiel): *de Poort*; Hemmen: *Zwarte Poort*; Heteren: *Rode Toren*; Hien (Welie): *de Toren*; Medel: *de Poort*.

De naam *kasteel* behoeft niet te worden toegelicht.

Bommelerwaard. Aalst: *Voorste en Achterste kasteel*; Delwijnen: *Kasteelsland*; Gameren: *Kasteel*; Zuilichem: *Kasteel*.

Over- en Neder-Betuwe. Hemmen: *Kasteelsweide*; Valburg: *het Kasteel*; Zoelen: *Kasteel Zoelen*.

Een perceelsnaam *Hof voor het Slot* vindt men in Gameren (Bommelerwaard).

Met *singel* wordt aangeduid het veelal cirkelvormige perceel, dat de laagte van de gracht en de hoogte van de daarbij behorende wal, die een kasteel of een andere versterkte woonplaats omringde, bevat. Een *singel* komt voor in:

Bommelerwaard: Ammersooien, Bruchem, Driel, Gameren.

Betuwe: Andelst.

Ook de naam *haag* kan soms herinneren aan een voornaam behuizing (hoewel de oorspronkelijke betekenis die van omheinde ruimte zal zijn), bijvoorbeeld *de Aldenhaag* in Zoelen (Betuwe).

De naam *klooster* behoeft geen toelichting.

Bommelerwaard. Ammersooien: *Klooster*; Driel: *Kloosterkamer*; Zaltbommel: *Kloosterwiel*.

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *Klooster*; Driel: *Kloosterkamp*; Elst (Eimeren): *Klooster*, *Kloosterwei*; Opheusden: *Achter 't Klooster*.

Ook namen met de uitgang *daal* kunnen soms op een klooster wijzen; in hoeverre dit hier het geval is, werd niet door ons nagegaan. In de Betuwe komen ze als volgt voor:

Bemmel: *Mariëndaal*; Echteld: *Essendaal*; Elst: *Breyedaal*,

Leeuendaal, Zoetendaal; Huissen: Bloemendaal; Kesteren: Groenendaal; Lienden: Heiendaal, Mariëndaal; Maurik: Klingendaal.

Wij merkten reeds op, dat zich onder de hoven vele oude boerderijnamen bevinden. Verder rekenen wij de volgende namen tot deze groep van eenvoudige woningen te behoren:

Spijker kennen wij in de betekenis van voorraadschuur. De naam komt als volgt voor:

Bommelerwaard. Gameren: *Oude Spijker.*

Over- en Neder-Betuwe. Echteld: *het Spijker, Spijkerland; Ek: Spijkerhof; Elst: het Spijker; Gent: het Spieker.*

Bij de bespreking van de akkernamen vestigden wij de aandacht op het feit, dat het ons niet is gelukt, in alle gevallen te beslissen, of een *bouwing* een gebouw, dan wel een stuk bouwland voorstelt. Overigens kan *bouwing* ook nog slaan op het complex van boerderij met bijbehorende landerijen, dus op het gehele bedrijf. De door ons aangetroffen *bouwing*-namen zijn:

Betuwe. Bommel: *Wagenmansbouwing; Driel: Verbrande bouwing; Elst: Nieuwlands bouwing, Zalingsbouwing; Heteren: Nieuwlandsbouwing; Indoornik: Brouwersbouwing, Schoutenbouwing; Medel: Stapelse bouwing; Zetten: Brandenburger bouwing; Zoelen: Haagse bouwing, Startse bouwing, van Steensbouwing.*

Ook de namen *Hofstede, Hofstee, Hofstad* hebben betrekking op boerderijen, hoewel de laatste op het eerste gezicht een erg deftige indruk maakt. In de Bommelerwaard komt deze naam niet in onze verzameling voor. In de Betuwe noemen wij de volgende:

Andelst: *Munnikenhofstede; Doornenburg: Hofstede; Driel: Grietenhofstede, Ruttenhofstede; Ek: Oude hofstede, Leliënhofstad, Welïenhofstad; Elst: Hofstede; Gent: Afgebrande hofstee, Jordaans hofstad, Koningshofstad, Tullekes hofstee; Hien: Zuutjes hofstede; Homoet: Alands' hofstede; Huissen: Hofstede, Schalkshofstee; Ingen: Juffershofstad; Lent: Dorpshofstede; Ochten: Hoornens hofstede; Ommeren: Juffrouws hofstad; Randwijk: Paulhofstede; Valburg: Bertha's hofstede, Hern's hofstede, Hofstede.*

Perceelsnamen met *boerderij* zijn erg zeldzaam, waaruit wel blijkt, dat het gebruik van het woord in ons gebied van jonge datum is. Wij vonden slechts de *Hemmenise boerderij* in Hemmen (Betuwe).

In onze collectie komen een gering aantal *werf*-namen voor, die de indruk maken eveneens tot de woningnamen te behoren. *Wurf*-namen zijn algemeen in ons kustgebied; de betekenis is daar volgens de Vries (1934, p. 40) hoeve, of voor een hoeve opgehoogde grond. Ons lijstje van de *werf*-namen is als volgt:

Bommelerwaard. Ammersoien: *Werft, achter de Werft; Gameren: Werf; Kerkwijk: Werf.*

Over- en Neder-Betuwe. Dodewaard: *Huiswerf; Gent: Werf; Ingen: Bleywerven.*

Enkele huis-namen doen in hun samenstelling in het geheel niet aan een gebouw denken en wij ontdekten ze dan ook slechts bij toeval, bijvoorbeeld:

Bemmel: *de Heuvel*; Gent: *Oliehorst*; Heteren: *de Boterhoek*; Valburg: *den Ham*; Zoelen: *de Streimen*, enzovoorts.

De naam van het perceel is in deze gevallen waarschijnlijk op het huis overgegaan.

7. LANDSCHAPPELIJKE NAMEN.

Een aantal perceelsnamen bevat onderdelen, die een eenvoudige landschappelijke betekenis hebben. Allereerst *broek*. Reeds eerder wees één onzer (Edelman, 1947b) er op, dat de naam *broek* optreedt, indien een terrein oudtijds geen afwatering had. In het rivierengebied is dat voornamelijk het geval, indien het land doorsneden wordt door een stroomrug, die min of meer dwars op de normale stroomrichting staat. De op deze wijze gevormde kommen, althans de westelijke delen daarvan, dragen de naam *broek*. Vaak treft men de naam *Hoogbroek* aan als tegenstelling tot *Laagbroek*. De naam *Hoogbroek* lijkt een contradictio in terminis. De naam wordt echter gegeven aan smallere stroomruggen in het *broek*. Zij kwamen slechts betrekkelijk korte tijd onder water, vergeleken met de *Lage broeken*. De *broeken* in de door ons bestudeerde gebieden zijn de volgende:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Liesbroek*, *Welsebroek*; Driel: *Oosterbroek*, *Hoogbroek*, *Laagbroek*; Gameren: *Achterbroek*; Hedel: *Lagebroek*, *Knotsbroek*, *Vriezenbroek*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Aalst: *Hoogbroek*; Driel: *Broek*, *Broeklanden*; Echteld: *Hoogbroek*; Elst: *Broek*, *Hollanderbroek*; Gent: *Broekstuk*; Herveld: *Broek*; Heteren: *Ressenerbroek*, *Weerbroek*; Ingen: *Essenbroek*; Lakemond: *Lakenbroek*; Maurik: *Broekkampen*, *Broeksteeg*; Ochten: *Leerbroek*, *Overbroek*.

Over de samenstelling *broekheuvel*, zie onder *heuvel* (p. 40).

Velden werden in de juist genoemde publicatie de gebieden genoemd, die een min of meer natuurlijke afwatering op lager gelegen terrein hadden.

De ons bekende *velden* zijn:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Nederhemertse veld*; Ammersoien: *Ganzenveld*, *Klaverveld*; Bruchem: *Gereveld*, *Hoenderveld*, *Hogeveld*, *Leijgraafveld*, *Molenveld*; Delwijnen: *Molenveld*, *Laag Molenveld*; Driel: *Biezenveld*; Kerkwijk: *Hogeveld*, *Kortveld*, *Lageveld*, *Paradijsveld*, *Risveld*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Aalst: *Veldstraat*; Bemmel: *Binnenveld*, *Karbrugseveld*; Driel: *Rietveld*, *Hogeveld*; Elst: *Erfveld*, 't *Hogeveld*, *Honingsveld*, *Melingsveld*, *Westerveld*, *Voorvelden*; Gent: *Binnenveld*, *Molenveld*, *Kraneveld*; Hemmen: 't *Veld*; Heteren: *Heetveld*, *Binnenveld*; Hien: *Oosterveld*; Homoet: *Homoetse Veld*; Huissen: *Binnenveld*, *Steenburgerveld*, *Veld*; Indoor-nik: *Brouwersveld*; Kesteren: *Lage veld*; Lent: *Visveld*; Lienden: *Veldstraat*, *Veldweg*; Maurik: *Oosterveld*; Opheusden: *Polseveld*, *Westerveld*; Randwijk: 't *Veld*; Valburg: *Valburgse veld*; IJendoorn: *Oosterveld*; Zetten: *Elderveld*; Zoelen: *Kraaienveld*.

Hoeksema (1947 p. 45) heeft de meer-namen van het rivier-

kleigebied verklaard als namen voor binnengedijkte, niet geheel dichtgeslibde stroombeddingen. Het zijn langgerekte, smalle terreinen, die lager liggen dan de omgeving. De thans bekende meer-namen zijn de volgende:

B o m m e l e r w a a r d. Ammersooien: *Busmelmeer, Eerste meer, Hogemeer, Kerkemeer, Lagemeer, Meer, Meermezen, de Meren, 't Meerke, St. Quirijnsmeer, Raadmeer, Rijtmeer, Snijdermeer, Twedemeer, Zandmeer, Meersloot*; Delwijnen: *Holmeer*; Driel: *Bussemeer*; Hedel: *Meer- of Mersbeemden*; Nieuwaal: *Ter meer*; Zuilichem: *Lange Mertsteeg*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Bommel: *Meer, Kleine en Grote meer*; Doornenburg: *Kleine meer*; Echteld: *Kleine en Grote Meer*; Elst: *Meer*; Hemmen: *de Meer*; Ingen: *Meerstraat*; Maurik: *Meerboom, Meerland*; Zoelen: *Meerboom, Meerkamp*.

Met behulp van deze, zonder de bodemkaart onvindbare interpretatie kunnen verscheidene misverstanden uit de literatuur worden opgehelderd.

Tot dezelfde categorie behorend rekenen wij de namen met *laak*. Ook deze hebben in het onderzochte gebied betrekking op oude, thans verlandde stroombeddingen. Wij noteerden een *laak* in Gent en een in Welie (Hien, Dodewaard). Deze laatste *laak*, waarvan hiervoor reeds sprake was onder de *waard*-namen (zie p. 10), mondde waarschijnlijk bij *Lakemond* (gem. Heteren) in de Rijn uit.

Verscheidene terreinen, ook buurschappen, heten *reet*, *rijt* of *riet*. Ook zij zijn gebonden aan oude stroombeddingen, klaarblijkelijk aan brede verwijdingen van deze beddingen, die wellicht uitgestrekte rietvelden hebben gevormd. Wij vonden de volgende:

B o m m e l e r w a a r d. Driel: *Rut*; Nieuwaal: *Reet*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Bommel: *Riet*; Elst: *Reet* (buurschap); Medel: *de Reth*; Zetten: *Rietje*; Zoelen: *Ret*.

Daarnaast komen de volgende samenstellingen met het bestanddeel *riet* voor, waarvan de betekenis niet zonder meer vaststaat:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Rietkamp*; Gameren: *Rietkamp*; Kerkwijk: *Houtriet, Rietveld*; Zuilichem: *Rietveld*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Dodewaard: *Rieteweide*; Driel: *Rietbaan, Rietveld*; Elst: *Rietbaan, Rietland, Rietstuk*; Heteren: *Rietkolk*; Hien: *Rutkamer*; Huissen: *Rietkamp, Rietpas*; Lakemond: *Rietkamp*; Zetten: *Rietham*; Zoelen: *Retkamp, Retse wei*.

Over de betekenis van deze naam hoopt een onzer later iets te publiceren.

Dellen. In het rivierengebied liggen talrijke dorpsheuvels, die sub 1 reeds ter sprake zijn gekomen. Ten einde de voor het opwerpen van deze heuvels benodigde grond te verkrijgen werden in de onmiddellijke nabijheid gaten gegraven, die ook thans nog als zodanig bestaan, want de ophoging heeft, gelijk onder 1 werd medegedeeld, na de bedijking plaats gevonden, zodat de gaten niet meer zijn dichtgeslibd. Deze laagten worden als *del* aangeduid. Zij zijn ook thans nog veelal moerassig. Sommige liggen in griend, zodat

er enkele bij de *dammen*-, *pas*-, en *griend*-percelen zijn genoemd. Er zijn er veel meer dan uit ons lijstje blijkt:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Dellen*, *Kerkedel*; Bruchem: *Del*; Gameren: *Grote del*, *Molendel*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Driel: *Moesdel*; Elst: *Delakkers*; Heteren: *Del*; Hien: *Dellen*; Ommeren: *Delles*; Opheusden: *Dellekes*; Zetten: *Dellen*; Zoelen: *Delakkers*.

Onder *wiel* verstaat men het gat, dat in het land wordt geslagen, wanneer de dijk breekt. Vele wielen zijn thans nog met water gevuld. Zij zijn soms binnengedijkt, soms buiten de nieuwe dijk gelaten. De meeste *wiel*-namen staan op de topografische kaarten vermeld. Verder zij gewezen op het artikel van Van Heusden (1945), die verschillende *wiel*-namen vermeldt. In onze verzameling is er geen bijzondere aandacht aan besteed. Wij vermelden dan ook slechts:

B o m m e l e r w a a r d. Hedel: *Wielbos*, *Wielwijk*; Zaltbommel: *Kloosterwiel*, *Achter de Wiel*, *Wielkamp*.

Kolk is als synoniem van *wiel* te beschouwen, zoals uit de ligging langs dijken en kaden duidelijk blijkt. Onze lijsten bevatten:

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Kolksteeg*; Bruchem: *Kolkskens*; Driel: *Kolke*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Hien: *Kleine kolk*, *Kleverbladse kolk*; Loenen: *Grote kolk*, *Oude kolk*.

In Aalst wordt een perceel aangeduid als *Braak*, een ander als *Akker aan de Braak*. Het perceel grenst aan de Eenderkade, de noordelijke kade van de Drielse Wetering. De naam *braak* betekent in Noord-Holland hetzelfde als *wiel* in ons gebied. Wij moeten de *Braak* hier dus klaarblijkelijk opvatten als een oude doorbraak van genoemde kade.

In de B e t u w e vonden wij *waai* als synoniem voor *kolk* en *wiel*, namelijk:

Doornenburg: *de Waai*, *Waaise veld*; Driel: *Waaitjes*; Gent: *Waai*; Heteren: *Waai*; Hien: *Waaiboomgaard*; Kesteren: *Waai*; Lent: *Waaikampen*; Ochten: *Op de waai*.

In de B o m m e l e r w a a r d komen wel perceelsnamen met *waai* voor, echter niet in de bovengenoemde betekenis. Het zijn daar namen met het bestanddeel *weide*, in het plaatselijk dialect ook uitgesproken als *waai*.

In deze zelfde categorie rangschikken we verder nog enkele namen, die wijzen op littekens van oude doorbraken, dan wel op sporen van kunstmatige vergravingen. Allereerst die, gevormd met *kom*: *de Kommekens* in Kerkwijk en *de Kom* in Zaltbommel (beide B o m m e l e r w a a r d).

Verder de samenstellingen met *gat*, *kuil* en *put*.

Gat: B o m m e l e r w a a r d. Ammersoien: *Holstergat*; Driel: *Belegat*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Elst: *Grintgat*, *Ravengaten*; Gent: *Grintgat*, *Gulegat*; Loenen: *Paardegat*; Ommeren: *het Diepegat*.

Put: Bommelerwaard. Ammersooien: *Putskamp*; Bruchem: *de Putten*; Driel: *Blaarput*; Hedel: *Putakeren*; Nieuwaal: *Harenputten*; Rossum: *de Put*; Zuilichem: *Putsmorgen*.

Over-en-Neder-Betuwe. Homoet: *Biezenpit*; Valburg: *Meutjes put*; Zoelen: *Putkamp*.

Kuil: Bommelerwaard. Aalst: *Messingkuil*; Ammersooien: *Reigerskuil*; Bruchem: *Kuilstaart*; Hedel: *Kievietskuil*.

Over-en-Neder-Betuwe. Bommel: *Leemkuil*; Elst: *Kuil*, *Steenkuil*; Herveld: *Kuilekens*; Heteren: *Steenkuil*; Hien: *Kuil*, *Kuilse kamp*; Huissen: *Vlodderkuil*; Loenen: *Zwarte kuil*; Valburg: *Kuil*.

Ook de *poel*-namen zouden we in dit verband willen rangschikken. Over deze naam had een zegsman in de Betuwe echter een meer romantische opvatting. De *poelen* zouden volgens hem voorkomen aan de oostkant van oude offerplaatsen; de boze geesten werden erin vernietigd. Hij schraagde dit met het voorkomen van *poelen* ten oosten van de woonplaatsen in Ingen, Kesteren, Lakemond en Zetten. Zonder hier verder op in te gaan of te beweren, dat alle *poel*-namen op deze zelfde manier bekeken moeten worden, laten wij hier het lijstje der ons bekende *poel*-namen volgen:

Bommelerwaard. Driel: *Poel*.

Over-en-Neder-Betuwe. Bommel: *Paddepoel*, *Rozenpoel*; Dodewaard: *Paddepoel*; Elst: *Gortepoel*, *Paddepoel*, *Rottepoel*; Gent: *Laarpoel*, *Paddepoel*, *Poelwijk*; Ingen: *Poel*, *Poelse wei*; Kesteren: *Poel*; Lakemond: *Poel*; Lienden: *Poel*; Opheusden: *Poel*; Zetten: *Paddenpoel*; Zoelen: *Hanspoel*.

Heuvel-namen komen in allerlei samenstellingen voor. De betekenis van verhevenheid ligt zo voor de hand, dat iedere discussie overbodig schijnt, maar wij kennen enkele landerijen met *heuvel*-namen, waarin geen spoor van een heuvel valt op te merken.

De *Broekheuvels* van de Bommelerwaard bijvoorbeeld bevatten bepaald geen heuvel. De naam heeft ons dan ook bijzonder geïntrigeerd. Wij zouden gaarne aan euvel willen denken, en daarvoor moerassig (dus slecht) grasland lezen, en wij vinden in de bestaande literatuur (Moerman 1930, p. 21) inderdaad aanknopingspunten, die ons dat zouden toestaan. *Broekheuvels* vindt men in de Bommelerwaard in Bruchem, Hedel en Nieuwaal.

Samenstellingen met *heuvel*, die soms inderdaad slaan op lichte verheffingen van het terrein zijn:

Bommelerwaard. Aalst: *de Heuvel*; Delwijnen: *Biesheuvel*, *de Heuveltjes*; Driel: *Heuvelkamp*, *Kooiheuveld*; Gameren: *Bevensheuvel*, *Eendenheuvel*; Hedel: *Fellenheuvel*, *Heuvel*, *Gansheuvel*, *Schoonheuvel*; Kerkwijk: *Heuvelvaard*, *Vluchtheuvel*; Rossum: *Hengstenheuvel*; Zuilichem: *Kaatsheuvel*, *den Heuvel*, *Kieviets* (of *Kients*) *heuvel*.

Over-en-Neder-Betuwe. Bommel: *den Heuvel*, *Heuvelse pas*, *Heuvelstuk*; Elst: *Ganzenheuvel*, *Heuvelakkers*, *'t Heuveltje*; Gent: *Ketsheuvel*; Heteren: *Spanheuvel*; Hien: *de Heuvel*; Ochten:

de *Heuvel*; Ommeren: *Kroonheuvel*, *Asheuvel*; Opheusden: *de Heuvel*.

De vluchtheuvels, die in de laatste eeuwen in de dorpen zijn opgeworpen om tegen zeer hoge vloed en veiligheid te bieden, heten in de regel *heuvel*.

De namen *Hucht*, *Heuch*, *Hoog* en *Hul* dienen altijd ter aanduiding van een hoger gelegen terrein.

Bommelerwaard. Ammersoien: *Poppenhil*; Driel: *Hoogje*; Gameren: *Hucht*; Hedel: *Heugt*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *Hulstuk*; Dodewaard: *Hucht*; Driel: *Hul*; Echteld: *Hul*; Elst: 't *Hoog*, *Hul*, *Hucht*; Indoor-
nik: *Hucht*; Kesteren: *Hucht*; Lienden: *Hucht*; Maurik: *Heuch*,
Hucht.

Pol is volgens Beekman (1941, k, 419) een plaats die zich een weinig verheft boven het oppervlak van het omringende water of terrein. In ons gebied komen deze *pollen* als volgt verdeeld voor:

Bommelerwaard. Aalst: *Pol*, *Polsgriend*; Driel: *Polle-
kamp*; Hedel: *Pollenhof*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *de Pol*; Dodewaard: *Polse bongerd*; Elst: *de Pol*; Homoet: *Kleine Pol*; Kesteren: *Polse
boomgaard*; Opheusden: *Pollen*, *Papollen*, *Polsche boomgaard*, *Polse
veld*; Valburg: *de Pol*.

Met *horst* wordt een perceel in Dodewaard aangeduid; verder is ons bekend de *Oliehorst* te Gent (reeds eerder, p. 37, als huis-
naam genoemd).

Namen met *start* en *staart* geven eveneens een bepaalde ligging aan. Wij troffen deze percelen aan in de verste uithoeken van het dorpsgebied. De wegen lopen er op dood. Men voelt er de betekenis in van uiteinde. In ons gebied komen zij als volgt voor:

Bommelerwaard. Aalst: *Staartje*; Ammersoien: *Staart*;
Bruchem: *Staarten*, *Kuilstaart*; Gameren: *Start*, *Startsteeg*; Rossum:
Startemunt.

Over- en Neder-Betuwe. Ek: *Apenstaart*; Elst: *de
Staart*; Hemmen: *Startweide*; Valburg: *de Start*; Zoelen: *Start*,
*Startse bouw*ing.

De *Krangsteeg* (Bruchem) snijdt een bocht in de begrenzing van de kom tussen Zaltbommel en Bruchem af, die *Krang* heet, welke naam volgens Roukens (1948, p. 30) iets verwrongs be-
tekent.

Ham-namen zijn gegeven aan percelen, die aan een uitspringend deel van een water of dorpspoldergrens zijn gelegen, hetgeen trouwens vaak samengaat. Daardoor zijn de percelen meestal krom van vorm.

Bommelerwaard. Aalst: *Ham*, *Hammeke*; Driel: *Ham*;
Hedel: *Hamakkers*; Rossum: *Ham*, *Hemkes*; Zuilichem: *Ham*, *Ham-
blok*.

Over- en Neder-Betuwe. Aalst: *Ham*; Driel: *Grote en
Kleine ham*, *Hamse bongerd*; Hemmen: *Boelenham*; Heteren: *Ham*-

men, Hoge Hammen; Ommeren: Hamse weitje; Valburg: Ham; Zetten: Rietham; Zoelen: Ham, Hamse brug, Hamse waarden.

Tot slot van de landschappelijke namen geven wij nog de naam oord, waarmee volgens Beekman (1907, p. 1248) een vooruitspringende hoek land, langs het water gelegen, kan worden aangegeven. Wij vonden in de:

Bommelerwaard, Hedel: *Op 't oord.*
Betuwe, Bommel: *'t Oordje.*

9. NAMEN, DIE MET DE GRONDSOORT SAMENHANGEN.

Deze behoeven nauwelijks toelichting; ze spreken voor zichzelf. Het meest komt voor het bestanddeel *zand*. Een zandige bodem valt in het rivierengebied op en kreeg als zodanig een aparte naam. Veelal gaat het om overslaggronden, ontstaan bij dijkdoorbraak.

Bommelerwaard. Aalst: *Zandgriend; Ammersooien: Zand, Zandmeer; Bruchem: Zandlootje, Zandscheil; Driel: Zandstraatje; Gameren: Zandkamp; Hedel: Zand, Zandakeren, Zandgraaf; Kerkwijk: Zandsel, Aan de Zandweg, Zandweg; Rossum: Zandslagen; Zaltbommel: Zandkamp.*

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *'t Zandje; Dodewaard: Zand, Zandstuk; Doornenburg: Zand; Driel: Zandkamp; Echteld: Zand; Elst: Zandakker, Zandkamp; Hien: Hoge zand, Zandvoort, 't Zandje; Huissen: Het Zand; Lent: Lentse zand, Sandy hill, Zandakkers; Ochten: Zand, Huikerzand, Mijntjes zand; Zetten: Zandkampen; Zoelen: Zandkamp.*

In de Oost-Betuwe, waar grint in de ondergrond voorkomt, vinden wij de volgende samenstellingen daarmee:

Elst: *Grintgat; Gent: Grintgat, Grintakker; Ochten: de Grinten.*

Het bestanddeel *steen* is niet geheel duidelijk en is voor verschillende uitleg vatbaar. Zowel afgeticheld land van de steenfabrieken, als land, waar stenen in de ondergrond voorkomen, hetzij natuurlijk, hetzij als restanten van bouwwerken, kunnen met steen worden aangeduid. Ook kan in sommige gevallen aan een grenssteen of wegwijzer worden gedacht, men denke b.v. aan de door Hardenberg (1946) beschreven *Witte Steen* te Merm (gem. Elst).

Bommelerwaard. Hedel: *Steensekamp, Steenakker.*

Over- en Neder-Betuwe. Elst: *Steenakkers, Steenkuil, Witte steen, Keiakkers; Gent: Steenbergen; Herveld: Steenland; Heteren: Steenkuil; Huissen: Steenburgerveld, Stenepaal.*

Veen en *leem* zijn zeldzame grondsoorten in ons gebied. In onze verzameling vonden wij slechts de *Leemkuil* in Bommel, en het *Esterveen* in Hien en in Dodewaard. Mogelijk is bij deze laatste naam migratie niet uitgesloten. Deze namen hebben alle drie betrekking op de *Betuwe*.

10. ENKELE NAMEN, DIE MET DE WATERSTAAT SAMENHANGEN.

Algemene namen als *dijk, dam, kade* enzovoorts zullen hier niet worden besproken; zij zijn algemeen bekend. Van belang voor de kennis van de oude waterstaatkundige toestand is echter het terug-

vinden van de oude sluizen. Wij vonden de volgende samenstellingen met *sluis*:

Bommelerwaard. Ammersooien: *Sluiskempke*; Bruchem: *Batenhoevesluiskamp*, *Sluisakker*, *Sluiskamp*; Delwijnen: *Sluiskamp*; Driel: *Sluiskamp*, *Sluiswaard*; Hedel: *Sluiskamp*; Zaltbommel: *Sluiskamp*, *Aan de Tijningsluis*.

Over-Betuwe. Bommel: *Sluiskamp*; Randwijk: *Schutlaken*.

Opmerkelijk is, dat in het uiterste westen van de Bommelerwaard tweemaal een *zijl* voorkomt, het Fries-Groningse synoniem voor *sluis*. Aalst kent een *Akker aan het Zijl* en Zuilichem een *Zijlsteeg*.

Ook de *doos*-namen moeten hier worden genoemd. Onder een *doos* verstaat men in het rivierengebied, namelijk een brug, waaraan een schuif is verbonden tot regeling van de waterdoorlaat. Wij verzamelden de volgende:

Bommelerwaard. Bruchem: *Dooskamp*, *de Drie Dozen*; Delwijnen: *Dooskamp*; Gameren: *aan de Dozen*.

Spijk-namen zijn in ons gebied niet zeldzaam. Daar het hier percelen betreft, die langs oude of nieuwe waterlopen zijn gelegen, kunnen wij ons verenigen met de door Beekman (1907, p. 1517) opgegeven betekenis van tuin of gevlochten rijshout ter bescherming van de walkant, hoewel de door Moerman (1930, p. 45) daaraan gehechte betekenis van overgang of brug ook overweging verdient.

Bommelerwaard. Ammersooien: *Spijk*, *Spijkdam*; Delwijnen: *Spijken*.

Over- en Neder-Betuwe. Valburg: *Grote Spijk*; Zoelen: *Spijk*.

Mogelijk horen enkele *spijker*-namen, door ons onder de woningnamen gerangschikt, onder de waterstaatsnamen thuis. Bekend is ons namelijk een landerijnaam *Spijkerkamp* in de Nude bij Wageningen, waar men moet denken aan een overgang over de Eem.

Tot slot geven wij een aantal namen, die te maken hebben met de dijkplicht. Wanneer een dijkplichtige namelijk wegens financiële onmacht zijn dijkstuk moest verlaten, het zogenaamde *spas* steken, verbeurde hij daarmee al zijn bezittingen, gelegen binnen het dijkgerecht. Hierop doelen waarschijnlijk namen als *Kostverloren* in Bruchem (Bommelerwaard) en in de Betuwe: Echteld: *Alle verlies*; Elst: *Verloren morgen*; Gent: *Alverloren*; Medel (Echteld): *'t Verloren land*; Ochten: *Verlaten land*; Loenen: *Kostverloren*; Valburg: *Verloren Zeeg*.

Er is geen reden om in deze namen een aanduiding voor slecht land te zien.

In Vlaanderen komen honderden perceelsnamen *Verloren kost* voor, ook buiten het poldergebied (Lindemans, 1948, p. 8). De naam gold daar voor plaatsen waar een werk aangevat werd en in de steek gelaten, zodat de gedane uitgaven niet beantwoordden aan de verwachte uitslag en de kosten werkelijk verloren waren; hij

duidt dus op een groot economisch verlies. Hetzelfde was het geval bij het verloren gaan van bezit door spasteken.

Op een gevaarlijke ligging, vlak aan een sterk aangevallen punt van de dijk wijzen de *Duizend Vrezen* in Nieuwaal.

10. ALGEMENE AANDUIDINGEN VAN PERCELEN.

Was in het voorafgaande sprake van bijzondere perceelsnamen, thans willen wij mededelen, hoe in ons gebied percelen in het algemeen worden aangeduid.

In de *Bommelerwaard* bevat circa 15 % van de verzamelde namen het bestanddeel *kamp*. Het is verreweg de meest voorkomende algemene aanduiding voor een enkel perceel. Het grootste deel van deze percelen vindt men in de komgebieden, die, gelijk elders is uiteengezet (Edelman, 1947b, p. 88) in de 14e eeuw veelal tot grasland ontgonnen en geperceleerd zijn. Van de honderden namen, die *kamp* bevatten, noemen wij de volgende:

Bommelerwaard, Aalst: *Hoekkamp*, *Hoge kamp*, *Tielemans kamp*; Ammersooien: *Blomkamp*, *Kempke*, *Lange kamp*; Bruchem: *Bankamp*, *Molenkamp*, *Meistekkerskamp*; Kerkwijk: *Anna's kempke*, *Eendekamp*, *Sarskamp*, *Vrijkampke*; Rossum: *Brouwerskamp*, *Smidskampke*, *Vuile kampen*.

Minder algemeen, maar toch in alle dorpen van de *Bommelerwaard* met ongeveer 3 % van het totaal voorkomend, zijn namen met het bestanddeel *land*. Voor zover wij konden nagaan, bestaat er geen duidelijk verschil in betekenis tussen *kamp*- en *land*-namen. Onder de *land*-namen zijn er, die op bouwland wijzen, zoals *Hopland*. Enkele andere *land*-namen zijn:

Bommelerwaard. Bruchem: *Hopland*, *Katteland*, *Nieuwland*; Gameren: *Dijkschrijversland*, *Kerkeland*, *Klaaskensland*; Nieuwaal: *Jan Bezemerland*; Zuilichem: *Kempeland*, *Laagland*.

De naam *stuk* is in de *Bommelerwaard* zeldzaam. Wij noteerden:

Aalst: *Welse stuk*; Ammersooien: *Jiddeke stuk*, *Stukje*; Delwijnen: *de Stukken*; Driel: *Kromstuk*, *Pastoorssstukken*, *Stukskes*; Gameren: *Langstuk*.

In de *Betuwe* liggen de verhoudingen enigszins anders. Wel zijn de *kamp*-namen met 9 % nog in de meerderheid, ze wijken echter terug ten gunste van de *land*-namen, die 6 % van het geheel uitmaken en de namen met *stuk*, die 3 % van het totaal omvatten.

Bij de laatste perceelsaanduiding valt nog op, dat deze het veelvuldigst voorkomt in het oosten van de *Betuwe*, dus in de *Over-Betuwe* en westwaarts gaande, in de *Neder-Betuwe* allengs verdwijnt. Enige voorbeelden van *kamp*-, *land*- en *stuk*-namen in de *Betuwe* volgen hieronder:

Kamp: Aalst: *Haverkamp*; Bemmelen: *Bonekamp*, *Klaverkamp*; Driel: *Arnhemse kamp*, *Grietenkamp*; Elst: *Smachkamp*, *Kalver-*

kamp, Wezeskamp; Hemmen: *Blauwe kamp*, *Ruinenkamp*; Lienden: *Koekampen*; Valburg: *Dwarskampen*, *Vetkampen*.

Land: Bemmelerwaard: *Doris Boersland*, *Dwarssland*; Driel: *Bakkersland*, *Broeklanden*; Echteld: *Hoge land*, *Spijkerland*; Elst: *Grobbe-land*, *Kapelleland*; Huissen: *Hazenland*, *Petersland*; Valburg: *Fruitland*, *Kruisland*.

Stuk: Bemmelerwaard: *Heuvelstuk*, *Platte stuk*, *Zeegstuk*; Driel: *Korte stuk*, *Noordhoekse stuk*; Elst: *Bongerdstuk*, *Bosstuk*, *Hoekstuk*; Gent: *Broekstuk*, *Bergstuk*; Huissen: *Diekstuk*, *Hoevense stuk*; Valburg: *Alleestuk*, *Spoorstuk*.

Mogelijk kunnen ook de *stek*-namen, b.v. de *Zeestekken* van Kerkwijk en Hedel (Bommelerwaard) hier nog toe gerekend worden. Verder kennen wij in de Betuwe nog de *Stekkenhof* en de *Stekkenstraat* in Bemmelerwaard en het *Stek* in Zoelen.

De naam *blok* komt zo weinig voor, dat de indruk bestaat, dat het woord niet inheems is, maar door administrerende personen is ingevoerd, bijvoorbeeld als tiendblok of anderszins.

Bommelerwaard: Ammersoijen: *Blok*; Bruchem: *Langblok*; Garen: *Kwelblok*; Zuilichem: *Hamblok*, *Harenblok*.

Betuwe: Huissen: *Blok*.

Schotten zullen waarschijnlijk eveneens in deze categorie thuishoren, hoewel ook de Veluwe betekenis van schot = kooi mogelijk overweging verdient. Wij troffen er slechts weinige aan:

Bommelerwaard: Bruchem: *Hotschotten*.

Over- en Neder-Betuwe: Aalst: *Kolverschoten*; Elst: *Onderschotten*; Ingen: *Oeverschot*.

Naast de *schotten* moeten ook de *perken* worden genoemd, waarvan de betekenis wel die van afgesloten ruimte zal zijn. Wij kennen:

Over- en Neder-Betuwe: Bemmelerwaard: *Perk*; Aam (Elst): *Park*, *Parkweide*, *Grote en Kleine park*; Kesteren: *Oude en Nieuwe perk*, *de Perk*; Maurik: *de Perk*.

Reeds omstreeks 1300 werden de Bommelsche weiden van Zaltbommel en de Oude weide van Driel „geslagen” ¹⁾, dat wil zeggen, op slagen gelegd, geparceleerd. Hoewel de naam *slag* dus al oud is, komt hij in ons gebied niet veelvuldig meer voor. Wij kennen slechts:

Bommelerwaard: Ammersoijen: *de Slagen*; Nieuwaal: *Vloenslagen*; Rossum: *Zandslagen*.

Over- en Neder-Betuwe: Driel: *het Slag*; Elst: *Greveslag*, *Nieuwslag*; Hemmen: *Donderslag*, *Weerslag*; Herveld: *Hoeveslag*, *Lange slag*; Lienden: *Lienderslag*; Maurik: *Breedslag*; Zetten: *Donderslag*; Zoelen: *Dijkslag*.

Leuten: een bloknaam, die enige malen in ons gebied voorkomt, zouden wij in verband willen brengen met lot - deel. Wij vinden in deze opvatting steun bij de verklaring en afleiding van lot in het Middelnederlands woordenboek. Wij lezen daar namelijk,

¹⁾ Zie hiervoor p. 17.

dat lot, meestal lote, een enkele keer loete geschreven, voorkomt en stuk land, kavel, aandeel in land betekent. Van één van onze *leuten* kennen wij de oude schrijfwijze, namelijk van de *Leut* van Gameren: Op 28 Maart 1310 heeft het kapittel van St. Jan te Utrecht onder meer in erfpacht ontvangen 16 morgen, geheten de *Loet*, belend o.a. aan de wetering van Gameren ¹⁾.

De ons bekende *leuten* zijn:

Bommelerwaard. Gameren: *de Leut*; Hedel: *de Leuten*, *Munnike leuten*, *Pware leuten*.

Over- en Neder-Betuwe. Aalst: *de Leuten*; Driel: *Leetjes* (?); Valburg: *de Leuten*.

Kavel is in ons gebied niet inheems. Wij vonden slechts een *Jan Kavel* in Heteren (Betuwe).

Een groot aantal percelen wordt aangeduid met een oppervlaktemaat. Enkele van deze aanduidingen zijn oude landmaten, die betrekking hebben op oude ontginningen, die in de bedoelde landmaat zijn uitgevoerd.

Hoeve is de meest verbreide naam in deze groep en wordt gebruikt ter aanduiding van een middeleeuwse ontginning, die men in vrijwel alle dorpen vindt.

Bommelerwaard. Aalst: *de Hoeven*; Bruchem: *Batenhoeve*; Delwijnen: *Gasthuishoeve*, *de Hoef*; Driel: *de Hoeven*; Zaltbommel: *de Hoeven*; Zuilichem: *Drie hoeven*.

Betuwe. Herveld: *Hoeveslag*; Huissen: *Hoevense stuk*, *Hoevense veld*; Randwijk: *de Hoeve*.

Wij wezen onder de *hof*-namen reeds op mogelijke verwaringen met *hoef*, maar de door ons hierboven opgesomde hoeven zijn alle met behulp van hun ligging op hun juistheid gecontroleerd.

Ook de naam *garde* veroorzaakt door mogelijke verwisseling met *gaard* (*geerde*) gemakkelijk misverstand ²⁾. Betrouwbare garden zijn zeldzaam. Wij noemen slechts de *Garde* in Hedel (Bommelerwaard).

En groot aantal percelen wordt eenvoudig aangeduid door de vermelding van hun oppervlakte in het meetstelsel, dat inheems was vóór de invoering van het metrieke stelsel: *roeden*, *honten* (een hont is honderd roeden), *morgen* (een morgen is zes honten) en *bunder*. De Gelderse *bunder* is van gelijke grootte als de Gelderse *morgen* en is dus als synoniem te beschouwen. Daarnaast verstaat men tegenwoordig onder *bunder* een oppervlakte ter grootte van een hectare. Daar de hectare een moderne maat is, kunnen oude *bunder*namen hier dus niet op slaan. Onze verzameling bevat de volgende namen:

Bommelerwaard. Ammersooien: *Bunder*; Hedel: *Bunderveld*; Zaltbommel: *Buunders*, *Dwarsbuunders*, *Hoekbuunders*.

¹⁾ R.A. Utrecht. Archieven van het kapittel van St. Jan te Utrecht inv. no. 814.

²⁾ Zie hiervoor p. 22.

Over- en Neder-Betuwe. Elst: *de Bunder, de Bunders*; Hien: *de Buunder*; Medel (Echteld): *de Buundert*.

De hierboven gegeven namen, vooral de samenstellingen, doen ons vermoeden, dat we naar een geheel andere betekenis van *bunder* zullen moeten zoeken. Vergelijken we dit namelijk met ons materiaal betreffende *roede, hont en morgen*, dan blijkt een groot verschil te bestaan. Wij vinden dan namen als: *de Zeven hond, de Schrale morgen, de Twee morgen* enzovoorts, echter nooit samenstellingen met *veld, kamp* en dergelijke.

11. NAMEN, DIE BETREKKING HEBBEN OP VROEGERE RECHTS-VERHOUDINGEN, ORGANISATIES, INSTELLINGEN, ENZOVORTS.

Onder voorbehoud noemen wij de volgende namen, die ons doen denken aan oude feodale verhoudingen.

Bommelerwaard. Aalst: *Heerlijk goed*; Ammersooien: *het Leen*; Bruchem: *Erftijnsen*; Delwijnen: *het Leen*; Driel: *Leen-akker, de Laatshof*; Hedel: *Leenroeien*; Nieuwaal: *Dagelijks goed, Leenkamp*.

Over- en Neder-Betuwe. Aalst: *Tiendvrij*; Herveld: *Tiendvrijland*; Loenen: *Tiendvrijland*; Zoelen: *de Nieuwe tiend*.

Aan een oude rechtplaats herinneren ons:

Bommelerwaard. Driel: *de Richter, Hangop*; Hedel: *Galgkamp*.

Over- en Neder-Betuwe. Elst: *Galgewei*; Gent: *Galgendaal*.

Verder vermelden wij nog een *Keelaf* (Delwijnen, Bommelerwaard), een *Halsaf* in Bommel en Elst (Over-Betuwe) en een *Halzenkamp* in Maurik, die we op één lijn stellen met bijvoorbeeld *de Moordakker* onder Herveld.

Een vrij aanzienlijk aantal namen heeft betrekking op kerkelijke instellingen en personen. Wij noemen daarvan slechts enkele:

Bommelerwaard. Aalst: *Armenland, Domineesakker, Heilige Geest*; Ammersooien: *Papeland, Kerkenezeler*; Bruchem: *Diaconiehof, Gasthuisbos, Kloppeerkamp*; Driel: *Kapelland, Kloosterkamp, Kruismorgen, Proostdij, Regulier*; Gameren: *Kosterie, St. Janshof*; Kerkwijk: *Vicary akkertje*; Nieuwaal: *Mennistenhof*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *Nonnenkamp*; Echteld: *de Bisschop*; Elst: *Begijnwei, Wezeland*; Gent: *Munnikenhof*; Hien: *Heilige land, Monnikenkamp*; Lienden: *Abdijhof*; Maurik: *Duitse orde, Valburg, Weem*.

Bij namen als *Keizersland, Koningsland, Prinsewei* in Elst; *Prinsenhof* in Heteren en Kesteren; *Keizershof* in Ochten en IJzendoorn zullen we aan benoeming naar een eigenaar of bewoner moeten denken.

Noemen wij tenslotte nog in Zaltbommel: *de Rekenkamer* en in Ochten: *de Domeinen*.

12. DIVERSE NAMEN.

In onze verzameling komt een aantal namen voor met het bestanddeel *hek*, waar nog wel het een en ander over is te zeggen. Allereerst in de samenstelling *veldhekken*. De percelen, die met deze naam zijn aangeduid, vormen namelijk een overgang, een soort groene weg, die toegang geeft tot de achterste landerijen van het dorpsgebied, die niet via een gewone weg bereikbaar zijn. Deze percelen zijn afgesloten door hekken, om het vee de doorgang te verhinderen. Wij vonden verschillende voorbeelden:

Bommelerwaard. Aalst: *Hekkenkamp*, *Veldhekken*; Nieuwaal: *Hekkenkamp*.

Over- en Neder-Betuwe. Angeren: *Hekkenkamp*; Bommel: *Roodhekken*; Echteld: *Vierhekken*; Lent: *Blauwe hekken*.

Deze namen vindt men steeds met een meervoudsvorming. Daarnaast vonden wij in de Betuwe een *Klaphek* in Driel, Huisen en Zoelen. Mogelijk zijn de *Draaiboom* te Bruchem (Bommelerwaard) en de *Draaiboom* te Ochten (Betuwe) als synoniem ervan te beschouwen.

De *Landweer* onder Doornenburg gaat op hetzelfde principe van afsluiting of beveiliging terug. Misschien valt echter bij die draaibomen en klaphekken ook te denken aan oude tolplaatsen. Directe aanduidingen van het bestaan daarvan zijn:

Bommelerwaard. Hedel: *Tolhuis*.

Betuwe. Elst: *Oude tol*; Hemmen: *Tol*, *Tolhuis*.

Of ook de *kijk*-namen hiermee samenhangen? De percelen *Kijk in de pot* te Gameren en Hedel kunnen qua ligging uitkijkposten van de riviertollen van Zaltbommel en Hedel geweest zijn.

Overigens vergelijkte men voor dergelijke namen de door Schönfeld behandelde imperatieve woordvormingen (Schönfeld, 1932). Wij kennen:

Bommelerwaard. Gameren: *Kijk in de pot*; Hedel: *Kijk in de pot*.

Over- en Neder-Betuwe. Maurik: *Kijk in 't veld*; Zetten: *Kijkpas*.

Voorts enkele namen, die met het veebedrijf samenhangen. Zowel in de Betuwe als in de Bommelerwaard houden de sloten 's zomers slecht water. Het gevolg ervan is, dat het vee van die gelegenheid dikwijls gebruik maakt uit de weiden te breken, waardoor het op wegen of andermans land terecht komt. Het is nu de taak van de zogenaamde schutter dit loslopende vee op te vangen en in een stal onder te brengen, waaruit de eigenaar zijn beest tegen vergoeding terug kan komen halen. Hierop hebben betrekking:

Bommelerwaard. Ammersooien: *Schutskooi*, *Schuttershof*; Rossum: *Schutskooi*; Zaltbommel: *de Schutters* (?), *aan de Schutskooi*.

Betuwe. Zoelen: *Schutskooi*, *Schutterssteeg*.

En tenslotte de naam *Visserij*, die we in de Bommelerwaard in Ammersooien en Zaltbommel ontmoeten. Dit zijn juist plaatsen, die

direct aan de rivier zijn gelegen. Zou men daarom niet kunnen veronderstellen, dat het stukken land waren, in bezit bij het schippers-gilde, eventueel ten gebruike van de nettenboeterij en -drogerij? In Ammersooien vindt men bovendien nog een *Visserland*.

13. NAMEN MET BIJZONDERE UITGANGEN.

Het riviereengebied kent een aantal namen, eindigend op *ik*. Door Schönfeld (1917) is er reeds op gewezen dat deze uitgang van zeer verschillende oorsprong kan zijn. Slechts een gering aantal gaat terug op de vorm *iacum* en vormt aldus een belangrijk Keltisch relict in onze taal. Daar de taalkundige schifting dezer namen buiten onze competentie valt, hebben wij Dr Modderman verzocht de percelen met een *ik-naam* archaeologisch te dateren. Het bleek dat de bewoning hiervan nergens verder terug ging dan tot de vroege Middeleeuwen. De ons bekende perceelsnamen zijn:

B o m m e l e r w a a r d: Bruchem: *Kaprik* of *Keperik*; Delwijnen: *Perzik*; Driel: *Sellik*, *Sellikhof*, *Hoorsikse straat*, buurschap *Hoorsik*; Hedel: *Kezik* of *Kezie*; Rossum: *Parzik*.

D e B e t u w e bevat enige plaatsnamen met *ik*, namelijk: *Maurik*, *Indoornik* en *Doornik* (bij Ressen). Bij *Maurik* zijn inderdaad Romeinse vondsten aangetroffen, terwijl *Doornik* vrijwel geheel door de Waal is verzwolgen en geen dateerbare vondsten opleverde.

Behalve de vorm *Sellik* in Driel (Bommelerwaard) bestaat nog een *Selkert* in Aalst (eveneens Bommelerwaard) en een *Zelk* in Dodewaard (Neder-Betuwe).

Een andere vrij vaak voorkomende uitgang is die op *-erd* of *-ert*. Zonder ons verder in de betekenis daarvan te verdiepen, noemen wij ze hier op. Wij constateren alleen, dat er behalve *Blankerd* geen enkele overeen komt met de door Lindemans uit het Brabantse taalgebied medegedeelde *erd-* en *aard-*namen (Lindemans, 1928).

B o m m e l e r w a a r d. Aalst: *Selkert*; Ammersooien: *Huibert*, *Klemert*; Bruchem: *Lokert*, *Schrijvert*; Delwijnen: *Rampert*; Driel: *Appert*, *Blankert*, *Bontert*, *Pepert*, *Sassert*, *Stinkert*; Hedel: *Appert*, *Sassert*; Rossum: *Bemert*; Zuilichem: *Bontert*, *Kendert*, *Kollaard*, *Rekert*.

O v e r - e n N e d e r - B e t u w e. Bommel: *Bergerden*, *Vlastert*; Ek: *Blankert*; Elst: *Rillart*, *Sloffert*; Gent: *Hastert*, *Sneppert*; Herveld: *Meeuwerden*; Heteren: *Kikkert*; Huissen: *Knikkert*; Lienden: *Gapert*; Medel (Echteld): *Diepert*, *Wilmert*; Ochten: *Buisert*; Randwijk: *Astert*, *Roetert*; Valburg: *Mellart*; Zoelen: *Klimmert*, *Stinkert*.

Ten slotte een aantal namen op *-aar*, *-er*, *-eren* en *-erik*, waarvan de betekenis ons ten enenmale onduidelijk is.

B o m m e l e r w a a r d. Ammersooien: *Boosteren*, *Vakeren*, *Vameren*; Delwijnen: *Keilder*; Bussemer, *Schiemerik*; Gameren: *Romeinder*; Hedel: *Valderen*; Kerkwijk: *den Donkeren*, *den Duiser*, *Kulder*; Zaltbommel: *Keurpenaar*.

Over- en Neder-Betuwe. Bommel: *Dijkenaar, Diekel-*
der; Elst: Brederik, Welderen; Gent: Kelder; Hemmen: Schebbel-
der; Indoornik: Schebbelder; Lienden: Balveren; Ochten: Bikkelder;
Wolferen: Wolferen.

14. LIJST VAN NIET BESPROKEN, BELANGWEKKENDE NAMEN:

Bommelerwaard. Aalst: *Achter ebbe, Botskamp, Ketel,*
Mazenbode, Posten, Riemers, Slootkolen, Tek, Vijze; Ammersooien:
Aamkes, Disschit, Dreg, Heust, Mezen, Piek, Schrees, Smakaas,
Stelt, Uilenkoten; Bruchem: Borsten, Houlakker, Ketel; Delwijnen:
Kaatses, Mouw, Nesten, Pech, Rullekens, Storn, Teeuw; Driel:
Beer, Bergfout, Grinsenberger, Heimen, Kloot, Krep, Melegrut,
Nap, Pampus, Riskoten, Snaaijens, Taks, Vleut, Vlierd, Wolfers,
Wulven; Gameren: Basman, Berouw, Beun, Bodsen, Kwakernaak,
Heusbak, Kluit; Hedel: Aanschouw, Autel, Boden, Buis, Dieprijk,
Driegen, Duil, Kakelkamp, Klooten, Kor, Ongewelden, Vianen, Vro-
land; Kerkwijk: Beddelakens, Heuvelvaard; Nieuwaal: Biskamp,
Dolland, Epen, Kwakernaak, Zakken, Zijden; Rossum: Aarkeland,
Bengkoten, Demhoek, Gulike, Plak, Snaaijen, Splinter, Stoksel; Zalt-
bommel: Brede Plak, Graat, Ketel, Stelt, Trip; Zuilichem: Buil,
Flodderak, Mazenbodem, Stelt, Vorn.

Over- en Neder-Betuwe. Andelst: *Brokje, Duffelt,*
Klets, Lines; Bommel: Duit, Eest, Eker, Heinvogel, Hettenscheid,
Huik, Humse, Netser, Plak, Strijdhagen, Viele; Dodewaard: Eenman,
Kuiskens, Masonweide, Ruman, Stug, Vreumkes; Doornenburg:
Koor, Moezel; Driel: Aanval, Breeken, Schrauweide, Wirrel; Ech-
teld: Brei, Hofdooi; Ek: Brakel, Hoof, Klos; Elst: Bremerton, Grip,
Helster, Krikdillen, Krummel, Lappen, Legt, Logt, Meges, Padde-
mais, Piezel, Plak, Schrauwendaal, Varkop; Gent: Blaastoet, Booge,
Hos, Middeentromp, Raalt, Schrauwe morgen, Striepen, Vaatjes;
Hemmen: Wuust; Herveld: Gekvoort, Heimen; Heteren: Beversgol,
Durnt, Epen, Haantjes, Harke, Hoge west, Inschiet, Lever, Mep,
Reumer, Riem, Riesels, Zijkerts; Hien: Hoezel, Stampen; Homoet:
Muskushouw, Welfhouten; Huissen: Haal, Valom; Indoornik:
Schrauwe wei; Ingen: Alewijk, Brei, Gang, Winkel; Kesteren:
Drucht, Haken, Kuip, Meezen, Peel, Pielepompen, Spees; Lakemond:
Maan; Lent: Hutte, Piepenben, Schrauwmolde, Soes, Spenders,
Stelt, Vlieren; Lienden: Binnen Keteltje, Lap; Loenen: Doorn, Hulk,
Schrauwe wei; Maurik: Brakel, Fluit, Gravenmol, Heui, Homoet, Kei,
Lodders, Plak, Roeters, Steurtje, Wikkes; Ochten: Anker, Hoge:
Potten, Oplaag, Roordamp, Roosdomp; Ommeren: Bikkels, Brei,
Diskempje, Drosse, Haverschoor, Stegem, Steile, Weibret; Opheus-
den: Boeg, Brulland; Randwijk: Breier, Reuvel, Zeven verig; Val-
burg: Bezoer, Grijn, Herkorf, Lilloor, Rispel, Schrauweide; IJzen-
doorn: Aalsum, Pottem; Zetten: Overkruk, Taart, Vlot, Wanzaaien;
Zoelen: Treeft.

BESLUIT.

Grote dank zijn wij verschuldigd aan prof. dr H. J. van de

Wijer te Leuven, die zo vriendelijk was het manuscript critisch door te lezen en ons veel waardevolle opmerkingen deed toekomen.

Verder uiten wij onze dank aan de heren ir H. Egberts, ir K. J. Hoeksema, dr P. J. R. Modderman en H. C. van Schaik voor de medewerking die zij bij het verzamelen van het materiaal en het samenstellen van dit artikel verleenden.

SUMMARY

Introduction. The Soil Survey Institute collected the living place-names in the river clay area of the province of Guelders, especially in the Over- and Neder-Betuwe (between the Rhine and the Waal), and the Bommelerwaard (between the Waal and the Meuse).

The work was done in connection with soil survey and an archaeological inventoring. The names have been classified in groups, which follow here. Many names show a difference between the Betuwe and the Bommelerwaard. The latter belonging more to the Brabant family.

1. *woerd — waard.* *Woerd* is a slight elevation, natural or artificial, which is often, but not always, used for habitation. *Waard* is a piece of land on the outside of the riverdike, though by diversion of the dike it has sometimes got on the inside.

2. *Names of arable land.* *Eng* and *ing* (= complex of arable land) are connected with habitation in about the 4th—7th century.

Akker, also a complex of arable land (in this sense also used in Brabant) occurs in the Bommelerwaard, but proved to be somewhat younger. *Bouwing*. Many names with the suffix *ing* occur.

3. *Grasland names.* *Beemd* numerous in the Bommelerwaard, rare in the Betuwe. *Meet* or *maat* just the opposite.

Weide numerous everywhere. *Bulk* is characteristic for the Bommelerwaard but rare in the Betuwe. *Dries* just the opposite. Names with the part *uwe* or *ooi* often occur. (Betuwe, Veluwe).

Gemeente, meent, hengmeng mean communal meadows or relics of it. *Schaar*.

4. *Names of horticultural soils.* The common name for orchards is *bongerd* (Betuwe) or *bogerd* (Bommelerwaard), further *gaard, tuin, beet, vergt*.

5. *Names for wood or forest.* In the described country nearly all the woodland is willow coppice (and some poplars and alders). In the Betuwe the coppice is called *pas*, in the Bommelerwaard *dammen*. *Griend* (= willow coppice) and *rijs* occur too. *Loo* is a somewhat higher spot with natural wood growth, *laar* was once an open spot in the woodland. *Woud* (= wood, forest) is not frequent here.

Rot, raai, rooi remind us of the cutting down of the wood. *Weerd, mosterd, peut* too are connected with wood.

Haar is a plot with natural growth of willows, poplars etc. (abandoned cultivated land getting a grass cover is called *dries*, if getting natural willow shrubs it is called a *haar*).

6. Names of houses and other buildings.

Hof very numerous; sometimes means court (= *curtis*), *Hoge hof* (High Court) and *Lage hof* (Low court) remind us perhaps of the high and low jurisdiction. But in this area *hof* is also the common name for a farm.

Huis (= house), *burg*, *steen*, *heim*, *kamer*, *toren* (= tower), *poort* (= gate), *kasteel* and *slot* (= castle), *singel* (= moat), *haag* (= hedge), *klooster* (= cloister), *daal*, all call to mind important buildings.

Spijker, *bouwing*, *hofstede* (= farmstead), *boerderij* (= farm), *werf*, indicate simpler buildings.

7. Landscape names. *Broek* is a low area with insufficient drainage. *Veld* has a somewhat sloping surface and by that has a natural drainage. *Meer*, *laak*, *riet* (= reed) are always parts of old river beds. *Del* is a dug out plot (often dug out for heightening the habitation mound, or restoring a dike).

Wiel, *waai*, *kolk*, *braak* are little, deep pools caused by dike breaches (= scourhole).

Gat, *put*, *kuil*, *poel*, are all depressions or artificial pits. *Heuvel* (= hill is not always used for a high spot, especially not the *broekheuvel*).

Hucht, *heuch*, *hoog*, *hul*, *pol*, *horst* are local names for hill.

Start (= tail), *ham*, *oord*, *krang* (names indicating situation and shape).

8. Names indicating the soil type.

Zand (= sand), *grint* (= gravel), *leem* (= loam), *veen* (= peat).

9. Names of hydrographic meaning.

Sluis and *zijl* (= sluice), *doos*, *spijk*, *kostverloren*.

10. Plot names. Very common are *land*, *kamp* (in the Bommelerwaard 15 % of all the names) and *stuk* (especially in the Betuwe).

Blok, *schot*, *slag*, *leut* are greater units.

Hoeve, *gard*, *roede*, *hont*, *morgen*, *bunder* are old square measures.

11. Names relating old jurisdiction, institutions a.s.o.

Leen (= loan), *tiend* (= tenth), *gasthuis* (= hospice), *klooster* (= cloister), *gilde* (= guild), *galg* (= gallows).

12. Miscellaneous. *Hekkenkamp*, *klaphek* (hek = fence), *draaiboom*, *schutter*, *schutkooi*.

13. Special suffixes.

-ik, *-erd*, *-aard*, *-erd*, *-aar*, *-er*, *-eren*, *-erik*.

14. Some other, not discussed names.

LITERATUUR

Beekman, A. A., 1902: *Nomina Geographica Neerlandica* uit een geographisch oogpunt beschouwd.

Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen., 2e ser. 20, 909—935.

idem: 1905—1907: Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland voor 1795.

idem: 1934: Hypercorrecte vormen bij plaatsnamen.

Nomina Geographica Neerlandica IX, 15—20.

- idem*: 1941: Aanvullingen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, bodem en water, aardrijkskunde enz. Deel XI v. h. Midden-Nederlands Woordenboek van Verwijs, Verdam en Sloet, 's-Gravenhage.
- Bense, J. F., 1938: A dictionary of the low-dutch element in the english vocabulary. Oxford University Press, London.
- Boor en Spade 1948: Verspreide bijdragen tot de kennis van de bodem van Nederland. I en II. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen. Utrecht.
- Carnoy, A., 1941: De voornaamste namen voor omheining in de Vlaamse en Waalse toponymie. Handelingen v. d. Commissie v. Toponymie en Dialectologie te Leuven. 15. 289—298.
- Edelman, C. H., 1947a: Over de bodemgesteldheid van Midden-Nederland. Utrecht.
- idem*: 1947b: Iets over veldnamen en perceleringen. Landbk. Tijdschr. 59, 85—95. Tevens opgenomen in: Boor en Spade II.
- Edelman, C. H. en F. W. G. Pijls, 1948: De vernieling van de Rijndijk bij Elden en haar gevolgen. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen., 63 (3), 257—264. Tevens opgenomen in: Boor en Spade I.
- Flou, K. de, 1914—1938: Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen. Brugge-Gent. 18 dln.
- Fockema Andreae, S. J., 1936: Uit de Over-Betuwe. Gelre XXXIX, 13—28, met naschrift van Jhr Mr A. M. Martens van Sevenhoven. *Idem*, 28—32.
- Gelre, Vereniging, 1924: Register op de Leenaktenboeken van Gelre. Kwartier Nijmegen. Arnhem.
- Gent, L. F. van, 1936: Gevolgen van de dijkdoorbraak bij Loenen in Januari 1644. Gelre XXXIX, 175.
- Hardenberg, H., 1946: De villa Elst en het castrum aldaar. „Het Ned. Archievenblad”, Januari, 31—46.
- Heldring, O. G., 1838: Wandelingen door de Betuwe, 1. Amsterdam.
- Heringa, E. 1931: Tijnsen op de Veluwe. Diss. Leiden.
- Heusden, G. P. H. van, 1945: Waarnemingen in enige „wielen” in de Betuwe. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 62, 118—141.
- Hoeksema, K. J., 1947: Verlande stroombeddingen in het rivierkleigebied en haar benamingen. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 64, 40—45. Tevens opgenomen in: Boor en Spade II.
- Lindemans, J., 1928: Over enige niet-specifieke toposuffixen in plaatsnamen. Hand. v. d. Commissie v. Toponymie en Dialectologie II, 133—148.
- idem*: 1943: Toponymische verschijnselen, geographisch bewerkt: „Akker-Veld”. Hand. Kon. Commissie v. Toponymie en Dialectologie, 17, 249—268.
- idem*: 1945: Toponymische verschijnselen, geographisch bewerkt. De namen van het grasland. Hand. Kon. Commissie v. Toponymie en Dialectologie, 19, 217—318.
- idem*: 1948: Volkskunde en plaatsnaamkunde. Meded. v. d. Ver. v. Naamkunde. Leuven, bijl. 27, 8.
- Manson, J., 1935: De voornaamste bestanddelen der Vlaamsche plaatsnamen. Nomina Geographica Flandrica. Studiën III. Brussel.
- Martens van Sevenhoven, Jhr. A. H., 1925: Marken in Gelderland. Gesch. Atlas, Kaart VI, bladen 17 en 18, Tekst 7—10, 159—170 en 174—181.
- Moerman, H. J., 1930: Oost-Nederlandse plaatsnamen. Nomina Geographica Neerlandica VII, 1—49.
- Muller, J. W., 1932: Batavia I, Betuwe, Veluwe. Nom. Geogr. Neerl. VIII, 112—131.
- Nijhoff, Is. An., 1830: Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland I. Arnhem.
- Oedin, S., 1946: De gemeente Huissen. Wageningen.
- Oosting, W. A. J., 1938: Verdere bijdragen tot de agronomische Kartographie en Toponomie van Wageningen en omgeving. Landbk. Tijdschr., 50.
- Roukens, Win., 1947: Bijdrage tot de kennis van wezen en waarde der volks-cultuur. Openbare les. Nijmegen.

- Schönfeld, M., 1917: De Nederlandse plaatsnamen op -ik.
Tijdschr. v. Ned. taal en Lett., 36, 163 e.v.
idem: 1932: Historiese grammatika van het Nederlands, 3e dr. Zutphen.
idem: 1949: De veldnamen in Nederland. Amsterdam.
Vink, T., 1926: Le Lekstreek. Diss. Amsterdam.
Vries, W. de, 1934: Groninger plaatsnamen. Nomina Geographica Neerlandica IX, 22—61.
Westphal, E., 1934: Flurnamen und Kulturkreisforschung. Rheinische Vierteljahrsblätter, 4, 129—179.

31. BESCHRIJVING VAN EEN BODEMKUNDIGE EXCURSIE NAAR DIDAM

door Dr Ir F. W. G. Pijls

1. Inleiding

De diepere ondergrond van de gemeente Didam wordt gevormd door zeer grove, grindhoudende tot grindrijke zanden. De bovenste 2 tot 7 m van ongeveer 70 % van het grondgebied bestaan uit zand. Geologisch behoort dit zand tot het laagterras II 8 van de Geologische kaart van Nederland (blad 40 Arnhem, kwartbladen II en IV). De laatste jaren is dit zand meer bekend als *dekzand*. Over de afzetting en de eigenschappen van dekzanden in het algemeen kan worden verwezen naar het rapport over de Bodemkartering van Didam (Pijls, 1948). Ook de dekzanden in Didam vertonen enkele van de typische, voor deze zanden in de literatuur vermelde kenmerken, te weten de granulaire samenstelling, het golvend reliëf van het oppervlak van het gebied waar ze voorkomen en het voorkomen van krypturbate verschijnselen.

Het gebied van de zandgronden wordt in het Zuiden en Noorden omzoomd door rivierkleigronden, die gerekend moeten worden tot *komkleigronden*. De dekzanden duiken geleidelijk weg onder de komkleigronden. Hierdoor en doordat het oppervlak der dekzanden ook onder de klei zijn typisch reliëf heeft behouden, is de laag komklei plaatselijk zeer dun. Hier en daar steken zelfs eilanden van zand, dat zeer licht gemengd is met klei, boven de klei uit. De grond van deze eilanden en die in het overgangsgebied van de zandgronden naar de komkleigronden, die ook licht gemengd is met klei, is als *gebroken grond* beschreven.

In het dekzandgebied zijn twee landschappen onderscheiden, die nogal van elkaar verschillen. Het ene is dat van het eeuwenoude bouw- en grasland en is genoemd het landschap van het oude gemengde bedrijf. Het andere is het landschap van de jonge ontginningen.

Het landschap van het oude gemengde bedrijf komt voor in het westelijk deel van het gebied van de zandgronden en vormt daar ongeveer $\frac{2}{3}$ deel van. Het bouwland heeft zijn kenmerken gekregen als gevolg van het zeer oude gemengde landbouw- en veeteeltbedrijf. De mest, nodig voor de akkerbouw, was stalmest,